

Не пакідайце ж мовы нашай беларускай,
каб не ўмёрлі Францішак БАГУШЭВІЧ.

наша СЛОВА

№ 8 • КАСТРЫЧНІК • 1990 Бюлетэнь Таварыства Беларускай Мовы імя Францішка Скарыны. Кошт 20 кап.

У НУМАРЫ:

ЯНКА ВОЙНІЧ.
БЕЛАРУСКІ ПРА-
ВАПІС: ПРАЦЯГ
РЭПРЭСІЙ.

3 стар.

СЯРГЕЙ ПАЛУЯН.
З НАШАГА ЖЫЦЦЯ

5 СТАР.

ДЗЯДЫ — ПАМІ-
НАННЕ ПРОДКАУ.

6—7 СТАР.

ГЕНАДЗЬ САГАНО-
ВІЧ.
«ЛІТВА! МАЯ
АЙЧЫНА!..»

12 СТАР.

Да стагоддзя з дня нараджэння

Сяргея ПАЛУЯНА

Паважаны Яфрэм Яўсеевіч!

Мы, члены Камісіі Вярхоўнага Савета БССР па адукацыі, культуры і захаванню гістарычных спадчыны, заклапочаныя станам падрыхтоўкі кадраў нацыянальнай інтэлігенцыі, звяртаемся да Вас з вялікай просьбай.

У кожнай развітай краіне свету асабліва ўвага надаецца факультэтам ВНУ, якія рыхтуюць спецыялістаў у галіне нацыянальнай мовы і культуры. Звычайна такі факультэт з'яўляецца «візітнай карткай» суверэннай дзяржавы: па

яго становішчы ў першую чаргу мяркуюць аб агульным узроўні культуры народа. На выяві жаль, Беларусь гэтым пахваліцца не можа. Так, аддзяленне беларускай мовы і літаратуры БДУ імя У. І. Леніна ўжо колькі дзесяткаў гадоў месціцца ў будынку, які зусім не адпавядае ролі і значэнню гэтай навучальнай установы. Песнята не верагодная, каторы год прафесары і выкладчыкі вымушаны прымаць залікі на калідорах, а то і за межамі гэтага навучальнага корпусу. І наогул сам корпус ніяк не нагадвае, што

гэта галоўная кузня нацыянальных філалагічных кадраў. Паспешнае рашэнне аб перадачы філфаку БДУ больш чым сціпла будынка па вуліцы Захарава не можа лічыцца сур'ёзным.

Таму здзілімся з Вамі меркаваннем наконт таго, што было б вельмі спраўдліва і па-дзяржаўнаму мудра, калі б ЦК КПБ знайшоў магчымым перадаць філалагічнаму факультэту БДУ корпус, у якім сёння знаходзіцца Інстытут гісторыі партыі пры ЦК КПБ, або які-небудзь іншы падведмасны пар-

ты выдатны будынак у цэнтры горада. У такім разе Інстытут гісторыі партыі мог бы размясціцца ў Інстытуте гісторыі АН БССР або ў Вышэйшай партыйнай школе. Такое вырашэнне пытання вельмі паслужыла б справе развіцця нацыянальнай культуры і мела б выключна станоўчы рэзананс у шырокіх колах навуковай і творчай інтэлігенцыі, усёй грамадскай рэспублікі.

Н. С. ГІЛЕВІЧ,
Л. П. БАШЧЭУСКІ,
А. А. ТРУСАЎ,
Я. А. ЦУМАРАЎ.

3 адказу ЦК Кампартыі Беларусі народным дэпутатам

Ідеологический отдел ЦК КПБ согласен с мнением авторов письма о том, что условия, в которых находится филфак Белгосуниверситета, не могут быть признаны удовлетворительными. Его здание по ул. Красноармейской имеет всего 4422 кв. метра общей полезной площади, в том числе учебно-научной — 3319 кв. метров, а занимает здесь 1375 студентов.

...Решение состоит не в поиске неприкосновенных в общем площадей, а в радикальном изменении отношения к проблемам университета в целом. Бюро ЦК КПБ своим постановлением от 12 августа 1987 г. признало неудовлетворительным состояние дел с развитием материально-технической базы БГУ им. В. И. Ленина. Было отмечено невыполнение принятых ранее на этот счет решений.

Ад рэдакцыі.

Наіўныя аўтары ліста! Захацелі, каб у Беларусі: «візітнай карткай» рэспублікі стаў факультэт беларускай мовы і літаратуры. Ды каб яшчэ ЦК КПБ выдзеліў для гэтага які-небудзь прыгожы будынак у цэнтры сталіцы. Вунь наставілі пачварных «карабоў» за Мінскам, у Шчомысліцах, назвалі іх беларускім універсітэтам, — будзе калі-небудзь там гэтакі «карабок» і для філфака — галоў-

По инициативе ЦК КПБ Советом Министров БССР 30 сентября 1987 г. утверждены мероприятия по ускоренному развитию университета. Ими предусматривалось строительство в 1987—1995 гг. в районе д. Шемыслицы нового городка Белгосуниверситета, других объектов общей стоимостью более 10 млн. рублей. Однако, как отметили Секретариат и Идеологическая комиссия ЦК КПБ, рассматривавшие в 1989 году ход выполнения принятых решений, отношение исполнителей, несмотря на дававшиеся заверения, не изменилось по существу. Улучшения положения дел не произошло и в последующем.

...В свете изложенного полагали бы целесообразным рекомендовать Комиссии по образованию, культуре и сохранению исто-

рического наследия Верховного Совета БССР взять под свой контроль выполнение программы строительства БГУ им. В. И. Ленина, поставить соответствующий вопрос перед Совмином республики.

Именно ведущий университет в целом должен быть «визитной карточкой» республики. Между тем обеспеченность его площадями сегодня составляет всего 56 процентов от норматива, а строительная программа этого года выполнена только на треть.

Что касается здания Института истории партии при ЦК КПБ, то в нем размещаются также райкомы КПБ и ЛКСМБ Октябрьского района, передавшие ранее свои помещения республиканской библиотеке им. В. И. Ленина.

най кузні кадраў нацыянальнай духоўнасці. А ў самых выдатных, прыгожых і раскошных будынках у цэнтры горада будзем сядзець мы, нашы камітэты, нашы ідэалагічныя фірмы... Клопат пра развіццё беларускай мовы і культуры быў шчырым клопатам ЦК партыі ў далёкія 20-я гады, а сёння... ну, няўжо вы яшчэ не зразумелі і ўсё яшчэ на нешта спадзяецеся?..

З першага па трэцяга верасня ў Кліўлендзе праходзіла 19-я Сустраэча Беларусаў Паўночнай Амерыкі. На ёй амерыканскія і канадскія суайчыннікі гаварылі пра тое, як найлепш дапамагчы Беларусі вырашыць шмат якіх праблем, а таксама прынялі рэзалюцыю.

РЭЗАЛЮЦЫЯ

19-й Сустрэчы Беларусаў Паўночнай Амерыкі ў Кліўлендзе!

Мы, удзельнікі 19-й Сустрэчы Беларусаў Паўночнай Амерыкі, з'ехаўшыя са Злучаных Штатаў, Канады, Беларускай ССР, Беласточчыны, Віленшчыны, Англіі, Францыі, Заходняй Нямеччыны ў беларускае селішча Полацк у го-

Амерыканскія сустрэчы

радзе Кліўлендзе, штат Агаё, ЗША, заслухаўшы прывітанні ад Прэзідэнта Джорджа Буша, Кангрэсу Злучаных Штатаў, прадстаўнікоў мясцовых уладаў ды беларускіх арганізацый, выслушаўшы выступленне кангрэсменкі Мэры Роўз Оўкер, урачыста дэкларуем:

1. Рабіць захады, каб дзяржаўныя і прыватныя сектары заходніх краінаў аказалі гуманітарную дапамогу пацярпелым ад чарнобыльскай радыяцыі на Беларусі, як

*Заканчэнне на 10-й стар.

Перамены на дарогах?

Год ад году на дарогах Беларусі адбываюцца немалыя перамены. Тое, пра што яшчэ гады чатыры таму назад службоўцы з кабінетаў дарожнага ведамства, а з ім і ўзыхайшыя кіраўнікі слухаць не хацелі, сёння настолькі імкліва ўвайшло ва ўжытак, што, здаецца, і забыліся людзі, для чаго тое робіцца. Гаворка ідзе пра ўжыванне на дарожных указальніках беларускіх надпісаў.

Гады два таму назад давалася, кіба, ўпершыню ўвабачыцца на Мядзельскае указальнікі, на якіх большымі літарамі напісана назва па-беларуску, ніжэй меншымі — па-руску. Выканання такім чынам указальнікі існуюць, колькі памятаю, на прыбалтыйскіх дарогах, на Львоўшчыне. Такія ж надпісы на дарожных мовах — па-руску і па-англійску — надаралася бацьчы на некаторых міжнародных трасах у Расіі.

Але за апошні год на беларускіх дарогах адбыліся новыя істотныя змены. Па шашы Мінск — Маладзечна — Нарач або Маладзечна — Сморгонь, дзе наўдана давалася праязджаць, набачыў дзюмоўных указальнікі, на якіх ўверсе назва напісана па-руску і ніжэй гэтым жа шрыфтам — па-беларуску. І падумалася: што гэта — даніна «павагі» беларускай зямлі? Маўляў, імя вам і па-беларуску, адчапіцеся толькі. Але ж хочацца сказаць таму, што аддаў загад рабіць такія надпісы: навошта ж прыняжаць беларусу? Для чаго робіцца пераклад на беларускую мову на Беларусі? Для беларусаў? Дык чыталі ж усе мінулыя гады па-руску і не памыляліся. Зрэшты, беларусы некалі чыталі і па-польску. Пазней была зроблена спроба змусіць чытаць нас па-нямечку.

Надзвычай недарочным выглядае на Беларусі пераклад на беларускую мову. І атрымываецца як у той прымаўцы: давольне мне, гаспадару, у сваёй хаце пад лаўкаю пераначаваць. Выканаўцы ж аднаго з указальнікаў на скрыжаванні пад Вілейкай пайшлі яшчэ далей. Зверху вялікімі літарамі напісана «Вілейка» і «Польск» (аднаведа, стражкамі паказана направа і налева) і пад імі маленькімі літарамі — «Вілейка» і «Польск». Свядома ці не, чарговы раз была прыняжана годнасць беларусаў, чарговы раз нам паказалі, што на сваёй зямлі мы не гаспадары. Прада, загад на выкананне такіх указальнікаў адлаваў, верагодней, беларус. І выконвалі іх беларусы. Тым

самым нашы сутрамадзіне ў чарговы раз выявілі сваю самарыжчасць. Калі ж быць шчырым да канца, то ў такім падыходзе да выканання дарожнага указальніка яшчэ раз выявілася рабская натура чалавека. І гэта пасля прыняцця «Закона аб мовах у Беларускай ССР». Блізка дваццаць гадоў мінула з тае пары, калі Вязьмак Лысгарскі пісаў: «Быў час, быў век, была эпоха...» Каторае стагоддзе разменьвае чалавецтва з часу, калі рымыне ўздыхалі: «O tempo, o mores!» Але сказана ўсё тое нібы сёння.

Гаворачы пра дзюмоўныя надпісы на дарожных указальніках, нельга не спыніцца на правільнасці перакладу назваў. Дакладней — на іх няправільнасці. Непадалёк ад Сморгоні чытаю на указальніку: «Белое» «Белая». Што можа быць Белое — возера (озеро)? Але ж гаворка ідзе пра вёску Белую (Белая), назва якой і па-руску гучыць Белая (деревня). Праз кіламетраў 10 ад Мядзелі на беразе Нарачы знаходзіцца вёска Пасынкі. Указальнік жа пры параворце дарогі да яе сведчыць, што тут знаходзіцца вёска Пасынкі Пасынкі. Чаму верыць? Гэткі ж разнабой адбываўся і пры напісанні назвы вёскі Сіманы Сімоны Сімоны. Бліжэй да Мядзелі пры пераходзе паўднёва-заходняга ў Мядзельскі раён на указальніку напісана: Міколыцы Никольцы. І тут жа побач на шыльдзе аўтобусага прыпынку «Никольцы». Неадпаведнасць напісання назвы вёскі ў беларускім і рускім варыянтах давалася пабачыць на шашы Ленінград — Ада-са паміж Оршаю і Шкловам: Забродзе Забродье. І гэта, пабыла, не адзінакавы выпадак.

Нельга такаса ўтрымацца, каб не закрануць страту некаторых з геаграфічных назваў за мінулыя гады па Беларусі. Пытанне адраджэння ранейшых вартасцей назваў неаднаразова надыхмалася ў рэспубліканскім друку. І ўсё ж... Гаворка пойдзе пра тапанімічныя перамены на Мядзельшчыне. Цяпер, наведваючыся зрэштыса ў родныя мясціны, з сумам адзначаю перамены, якія там адбываюцца. Чаму з сумам? Бо не дужа ўдмуліва ставіцца мае землякі да сваёй мінуўшчыны.

Гадоў 25 таму назад на карце Мядзельскага раёна замест пасёлка Купа з'явіўся курортны пасёлак Нарач. А размешчаную за 4 кіламетры ад яго вёску Кабыльнкі пачалі называць... Нарач. У Мінску часам

чую: «Паеду на Нарач», што можа адзначаць «у санаторый «Нарач», «у дом адпачынку «Нарач», «у калгас «Нарач», «на рыбзавод «Нарач», «у вёску або пасёлак «Нарач»... У ваколіцах возера цяпер з дзесятак назваў Нарач. У Мядзель ж шмат хто з мясцовых жыхароў па даўняй звичцы замаўляе білет на аўтобус да Купа або Кабыльнкі. У крайнім выпадку кажучы: «Да санаторыя». У гутаркавай мове тыя перайменаванні, які відзіш, не прыжываюцца. Нават людзі, якія не ўяўляюць яшчэ пра існаванне гэтага мінства Нарачу, падсвядома гавораць якраз пра возера. Бо можна паехаць на возера Нарач, але ж — у вёску або пасёлак Нарач, у калгас «Нарач», у санаторый або дом адпачынку «Нарач». Дарэчы, шмат хто з прыезджых, пажыўшы які час у ваколіцах Нарачы, дзіўна здзіўляюцца і разабраўшыся ў тапоніміцы пераходзіць на ранейшыя назвы — Купа, Кабыльнкі.

А вось і наўдзяе перайменаванне. Летась раітам даведася, што на Мядзельшчыне ёсць вёска Рамашкі (!). Дзе ж яна? Чаму не чуў раней? Высветлілася, што так цяпер завецца колішняя вёска Гарбы. Спрадвечная назва, бацьчы, не да густы была старшынні мясцовага калгаса. Няхай сабе і не ўлічваў перайменавальнік, што назву населены пункт атрымаў з-за асаблівасці вакольнага рэльефу — пагоркі ды лагчыны, што і адбілася на назве. Але з чаго ж узнікла найменне Рамашкі? Ці не паўплывала тут засмечанасць гэтым пустэзлем калгасных палёў? Пра кветку ж (Раманак) імяні.

І ўжо зусім блізка ад Мядзелі, а, як на цяперашні час, то і ў самым раённым цэнтры, думаецца, беспастаўна знікла назва вёскі Навасёлкі. Нядаўно бруканавік, што вядла да яе, заасфальтавалі. Па абодва бакі разбудаваліся дабрытныя сядзібы. І стала вясковая вуліца вуліцай імя Бычка ў гарадскім пасёлку. Ніхто, зразумела, не супраць увекавачання памціц пра юнага партызана, які насіў тут прозвішча. Толькі, калі ўжо выпада вяскоўцам «перасяліцца» ў раёны цэнтр, то чаму б не захаваць памяць пра колішнюю вёску ў назве вуліцы Навасельскай. Ці ўспомніць з іх хто праз гады, што назва вёскі узнікла, відаць, яшчэ ў тыя часы, калі на Беларусі праводзілася вальчоная рэформа і

продкі іх сяліліся з большымі і меншым вёсачка, хутароў на новае месца, якое і называлі Навасёлкі. Непадалёк, на ўскрайку лесу, археолагі знайшлі сляды паселішча, якое перапыніла сваё існаванне, мяркуючы па знаходках, якраз у перыяд правядзення вальчонай рэформы.

Здавалася б, дробязь. Якая розніца, як напісана назва населенага пункта? Ці так ужо важна, як завецца нейкая вёска ці пасёлак? Жыццё наўхільна ідзе наперад. Мянсяцца людзі зямлі... Толькі гісторыя застаецца немэннай. Назвы паселішча, ракі, урочышча — гэта наша гісторыя. За кожнай з іх пзуны падзеі, людзі, іхнія справы. Яны былі, пакінулі на гэтай зямлі большы ці меншы след. Па назвах, па нашым стаўленні да іх, нават па выбраным шрыфце, якім напісана назва, прыежджыя людзі мяркуючы пра нашы патрыятычныя ды і маральныя якасці. А гэта пры актыўных міжнародных узаемадачыненьнях немалаважна.

Людзям жа мясцовым надпіс на дарожным указальніку (ды і не толькі на ім) гаворыць, што жывуць яны на сваёй зямлі, да якой павінны ставіцца з асаблівым клопатам. Кожнаму з нас павінна быць неабякавым, па якіх вуліцах мы ходзім, якія праводкі спажываем, якім паветрам дыхаем. Многія праблемы могуць вырашыць людзі-гаспадары. Стаць такімі можна, у тым ліку, і з дапамогай роднай мовы на дарожным указальніку, адцяпалей тапанімікі. Працэс гэты не матэрыяльны. На зуб яго не паспытаеш. Але ж прыклад нашых далёкіх і блізкіх суседзяў пераконвае ў неабходнасці ўдмуліва яго праводзіць.

Сёння, ёсць надзея, адносіны да назваў на нашай зямлі можна істотна змяніць. З 1 верасня 1990 года ўступіў у дзеянне Закон БССР «Аб мовах у Беларускай ССР», артыкулы 2, 31 і 34 якога надаюць прыярытэтысць беларускім надпісам, у тым ліку і на дарожных указальніках. Гэтага ж вымагае і Дэкларацыя Вярхоўнага Савета Беларускай Саветскай Сцялястычнай Рэспублікі «Аб змяняжым суверэнітэце Беларускай Саветскай Сцялястычнай Рэспублікі» (артыкул 9). Цалкам можна пагадзіцца з Міколам Ляшчунюм, які піша ў артыкуле «Каб стаць паўнапраўным народам» (Наша слова. 1990. № 5. С. 2) пра неабходнасць актывізацыі высклаў сяброў ТБМ на рэалізацыі патрабаванняў артыкулаў рэс-

(Заканчэнне на 9-й стар.)

ЗАКОНУ ПРА МОВУ ЖЫЦЬ І ДЗЕЙНІЧАЦЬ

Славянские ль ручи
сольются в русском море?

А. С. ПУШКИН.

Гэткімі словамі вялікі пазт вітаў задушонне паўстання ў 1831 годзе на нашых землях. Праз тое гадоў яны, словы гэтыя, не страцілі свайго пачатковага сэнсу, у прыватнасці, рэформа правапісу 1933 года не проста заклала падваліны адбеларушанню мовы — было падсечана яе карэнне, пераведзены стрэлкі арыентацыі: з народнай асновы на рускамоўную. Моўныя законы былі пататаны, а на руінах усталяваліся камуністычныя догмы. За зменамі ідэалагічных шмільдаў учынялася і моўны ператрус. Калі ў 20-я гады алфавіты аж 70 моў злацінізавалі ў імя сусветнай рэвалюцыі (Луначарскі нават стаў за лацінізацыю рускай), дык пад канец 30-х іх жа прынесьлі ў ахвяру «новай гістарычнай супольнасці — савецкага народа», перавярнуўшы на рускую графіку. Па краіне пакідаўся вал русфікацыі. Яе ўзмацніла пастанова ЦК ВКП(б) і СНК СССР ад 13.III.1938 г. «Аб абавязковым вывучэнні рускай мовы ў школах нацыянальных рэспублік і абласцей», якая заважала не толькі на лёсе нашага школьніцтва. Да прыкладу, у рэзалюцыі XVII з'езду КП(б)В (1938) чытаем: «Практычна паставіць і вырашыць пытанні далейшага развіцця беларускай мовы, злічываць вынікі школьніцтва ў галіне літаратурнай мовы». Яшчэ выразней выказалася І сесія Вярхоўнага Савета БССР: «Руская мова па праву з'яўляецца дзяржаўнай мовай нашай рэспублікі». Не абмінуў гэты лёс і правапіс.

Вось жа менш чым праз месяц пасля памятнай пастановы з'явіўся ў друку праграмы артыкул К. Гурскага «Аб беларускім правапісе» («Звязда» ад 9.IV.1938). Запрашаючы да дыскусіі, рэдакцыя газеты паклала наіск на тым, што гэтае пытанне набывае актуальнае палітычнае значэнне. Навуковым сакратар Інстытута літаратуры і мовы АН БССР даўдэ ведама: створана камісія (у складзе Інстытута і Наркамасветы) для падрыхтоўкі праекта новага правапісу, мэта — канчаткова ачысціць беларускую мову ад варожкага школьніцтва. Найвялікшую шкоду, вядома ж, зрабіла яшчэ акадэмічная канферэнцыя 1926 года («нацыянал-фашысты»). Гэта яны апрацавалі правапіс у супярэчнасці з жывой народнай мовай, бо... адарвалі яе ад рускай, узвалі бар'ер між імі ў правапісе — гэтак званы фанетычны прынцып, аканне.

Але на гэтым не канец: «Рэформа (1933 года. — Я. В.) павінна была ачысціць беларускі правапіс ад усяго таго, што было ўнесена ў яго фашысцкімі наймітамі. Аднак сядзеўніцы ў акадэміі і ў кіруючых органах рэспублікі ворагі народа скарысталі сваё становішча, каб яшчэ раз нашкодзіць у гэтай справе, у выніку не толькі не была зроблена сапраўдная ачыстка беларускага правапісу, а наадварот, пад выглядам паправак зноў працягнулі ў права-

формы беларускага правапісу» («Советская Белоруссия» ад 16.II.1939), вытрыманым у дуку інтэрнацыяналізму ды моўнага збліжэння, ён паўтарыў і падмацаваў сваёй пасадай знаёмыя нам матывы, спецыяльна зазначыўшы: аканне ў беларускай мове не мае ані навуковай, ані фактычнай асновы. Аснову ж гэтую мець можа толькі марфалагічны прынцып. А гэтыя прапановы, на яго погляд, будуць глыбей і паўней адлюстроўваць асаблівасці жывой беларускай мо-

тута не так даўно выступалі ў друку з «архірэвалюцыйнай», а па-просту — бязглуздай прапановай аб неабходнасці ўніфікацыі беларускага правапісу з рускім, аб скасаванні т. зв. «аканія» — этымалагічнай асновы нашай мовы! Не цяжка здагадацца, што гэта «ідэя» — малта зрадіцця ў вучоным ведастве акадэміі толькі дзякуючы поўнаму адрыну адказных за гэта ведастве людзей ад задач, дктуемых жывой рэаліснасцю».

З абавульненнем вынікаў дыскусіі зноў выступіў К. Гурскі, які пазнаёміў і з распрацаваным Інстытутам праектам паправак. Паводле гэтага праекта аканне захоўвалася, але перад наіскам пісалася *e* (*несу, везу*). Уводзіліся спалучэнні *ia, io* (*біолагія*), *tc* (*студэнтскі*), дадаваліся *c* (*рускі*), абавязковы суфікс *-ir-* (*маніраваць*), напісанні тыпу *телефон, акрэдыт* і інш. Канчаткаў у назойніку ў родным склоне пакідаўся толькі ў значэнні часткі (*кляю кукру*), ва ўсіх іншых выпадках мела быць *-a* (*вытворнасьць цукра*). Інакш кажучы, беларускі ручай зліваўся з рускім морам.

СНК БССР была створана правапісная камісія ў наступным складзе: К. В. Гораў (празідэнт АН БССР), Янка Купала, Якуб Колас, М. Лынькоў, П. Глеба, М. Клімковіч, В. Барысенка, К. Гурскі, Е. Калубовіч (рабботнік Наркамасветы), І. Шахоща (выкладчык). 10 верасня 1940 года «Звязда» паведамыла, што праект у асноўным падрыхтаваны і будзе апублікаваны ў друку дзеля абмеркавання грамадкасцю. На 15 лістапада яго павінны ўжо былі перадаць на разгляд у СНК БССР. Але абяцанкі засталіся цацанкамі. Праект у друку не з'явіўся, і след па ім на гэтым губляецца. Найхутчэй, што з нейкіх прычын яго адклілі на лепшы далейшы час, бо знаёмыя пункты мы зноў бачым у праекце правапісу 1952 года.

Апісаная ж дыскусія, апрача ўсяго іншага, кідае яскравы сноп святла і на рэформу 1933 года, з'яўляючыся лагічным працягам лініі на зліццё нацыі ды моў, вынарадаўленне беларускай. Вялікі ўжо час расчысціць завалы на гэтым крыністым шляху. Глянуць на беларускі правапіс з боку яго аддзявенасці жывой народнай мове. Вярнуць стрэлкі яе арыентацыі не толькі ў правапісе, але й на іншых дзідланках моўнай сістэмы, якія ўжо даўно з'ядае эрозія, нашоце русізмаў.

Янка ВОЙНІЧ.

БЕЛАРУСКІ ПРАВАПІС: ПРАЦЯГ РЭПРЭСІЙ

Піс цэлы рад шкодных і варожых скажэнняў і ў цэлым радзе месі ішчэ раз заблыталі яго. Вось яны, чарговыя ворагі на мовазнаўчым фронце! Маглі ды не збырылі апошнія «штучныя бар'еры». Аканне ж неўладна жывой народнай мове, а найгалюўнае — яно псуе пісьменнасць вучняў на рускай мове, перашкоджае яе вывучаць. Гэткім жа спосабам была абгрунтавана і «шкоднасць» канчаткаў: нашоства ж пісаць *арцеляў*, калі па-руску пішуць *артели*. І К. Гурскі заклікаў «рашуца і да канца выкарнаваць рэшткі шкодніцтва ворагаў народа», а фанетычны прынцып у напісанні галосных змяніць на марфалагічны (пісаць *вода, голова*).

Заклік быў падхоплены з адзінадушным «адабрам». Агульную думку дыскултантаў можна звесці да назвы допісу чырвонаармейца Р. Ф. Бабыра — «Усё шкоднае павінна быць выкінута». Выклідаліся прыстаўныя галосныя, канчаткі ў назойніку ў родным склоне і інш. Прапапоўвалася ж пісаць: *соцыалізм, перыод, два чалавека*, дзеясловы з абавязковым суфіксам *-ir-* (*аналізіраваць*); рэкамендавалася перанесці марфалагічны прынцып і на правапіс зычных. І вось галас у дыскусіі ўзяў і дырэктар Інстытута — В. Барысенка. У артыкуле «Аб праекце рэ-

вы — напісанні нахштальт *братскі, русскі, одэскі, дзірэктар*. Каб усё «правільна» вырашыць, В. Барысенка паставіў пытанне аб стварэнні спецыяльнай урадавай камісіі.

Зноў замільгала па газетных старонках: выкінуць ў апоштраф змяніць *э*, пісаць *пераздны, карысны, чырвоны, сіні*; замацаваць суфікс *-іа-* (*-іаа-*) у дзеясловах, форму інфінітыва з *-св*.

Тым часам «Літаратура і мастацтва» забіла ў трывожны звон. Менскі настаўнік Н. Варанецкі ў сваім крытычным артыкуле паставіў усё з галавы на ногі: ворагі — тыя, хто збудавуў сцяну паміж беларускай народнай мовай і яе літаратурнымі нормама, а не тыя, хто аддзяляў яе ад рускай. Стаўшы на абарону аканія, іншых моўных асаблівасцяў, ён зрабіў заклік К. Гурскаму і В. Барысенку ў беспадстаўнасці і адсутнасці навуковага абгрунтавання іхняй пазіцыі. Громам з сяната неба прагучалі і мацнейшыя словы. М. Лынькоў: «Ад самай калыскі, можна сказаць, акая наша нацыя і хоць бы што. Кажучы нават, што гэта — адна з галоўнейшых асаблівасцей беларускай мовы. Але Угрум-Бурчэву гэта не да спадабы: — Зачым? Наакаліся, даволі, хопіцца...» Р. Лынькоў: «...рабботнікі гэтага інсты-

3 НАШАГА ЖЫЦЦА

Цяпер ужо можна гаварыць і пра нашасе жыццё. Доўга мы спалі, доўга ціхімі крокамі набліжаліся да ідэі нацыянальнага вызвалення і... набраліся-такі сіл для вытворэння ўласнага нацыянальнага жыцця. Але гэтак беднае жыццё ўжо з першых часоў пачынае адхіляцца ад пуніны нармальнага развіцця нашасе нацыі.

На першы план выязяе вечна старое і вечна новае пытанне пра мову нашу беларускую. Не цяпер толькі пачалі гаварыць аб ёй. Яшчэ ў 1891 годзе наш пясняр Багшэвіч падняў свой голас на яе абарону і першы голасна загаварыў «аб нашай бацькоўскай спрадвечнай мове». Даў перасярогу народу: «Не чурайцеся жа мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі!».

Шмат часу прайшло ад таго. Шмат чаго перажылі мы за той час. Назбіралі шмат сіл, залажылі газету. Да нашых слоў ужо праслухаецца грамада чытацеляў. Назбіралася нямыла і супраціўнікаў у гэтым. Увесь гэты народ ужо мог бы пачаць барацьбу за ўжыванне нашасе мовы не толькі на паперы, а і ў грамадскім жыцці.

Але, паклаўшы руку на сэрцы, ці ўсякі з нас можа сказаць, што ён шануе яе? Не! Яшчэ не згадзіўшыся векавечны праклён над ёю. Яшчэ многія думаюць, што ў ёй калі і можна пісаць, то хіба толькі якіясь смешныя рэчы, на пацеху людзям. Не могуць яны падняцца да таго, каб і сваю мову людской лічыць, не хаваша? з ёю на хатніх кутках, а ў свет шырокі вынасіць.

Калі мы паставілі сабе мэту адрадіць наш народ на нацыянальнай глебе, то нам у першую чаруду трэба адрадіць сваю мову. Толькі тады ў нас будзе когось асобнае нацыянальнае жыццё, бо асобная мова — гэта і ёсць форма нацыянальнай асобнасці. Толькі адрадіўшы мову мы зможам паставіць на шэрады грунт наш рух. Бо нацыянальны рух, як вялікая жыццёвая гістарычная сіла, можа жыць толькі тады, калі пад яго будзе падведзены такі фундамент, як гібка абробленая мова, дый літаратура і навука ў гэтай мове. Тады мы ўжо зможам будаваць на гэтым моцным фундаменце будынак уласнай нацыянальнай ідэалогіі. А кожны разумее, што пры цяперашніх варунках не можа развівацца наша мова, калі ў ёй няма месца ў жыцці... Заважае ёй месца ў грамадзянстве — вош наша першая неадложная задача.

II

Той раз я пісаў аб цяжкім палажэнні нашай мовы беларускай, зняпаднёнай нашым жа грамадзянствам, казаў, што як набірардзій трэба заважае ёй месца ў шырокім жыцці. І вош наверх вылезці пытанне аб крыніцах нашасе мовы, аб тых кўзнях, у якіх можа было б з мовы высковага ўжытку, з мовы цёмных сялян выкаваць мову культурнай нацыі: без такой культурнай мовы нельга шыраць і самае культуры. Гэта даводзіць усё наша гісторыя.

Сотні гадоў узгадоўваецца народ наш на чужым грунце, чэрае ўсё веданне з чужых культур. Валадары народа сотні гадоў навязвалі яму чужынішчыну, хацелі перарабіць яго на свой капал (...). Народ (...)

ні крыху не пасвятлеў, не прыдбаў больш навукі для сябе, бо навуку гэтую паднісілі яму ў чужой, малазразумелай для яго мове. А не разумеючы гэтай чужой мовы, забіты беднасцю і непамернай працай, ён усё ж такі глыбока захаваў у сваіх брудных вёсках бацькоўскую мову, карыстаючыся ёю для свайго хатняга ўжытку.

Як навука ў чужой мове да беларускай дрэнна прыстае, то і не можа ён быць асвечаным, бо другой, роднай навукі ў вочы не бачыць. Навучыцца, напрыклад, хлопец чытаць у школе (пэўне, што не па-сваему), прачытае колькі кніжак пасля сканчэння навукі, а там, глядзі, ужо і чытаць кінюў. Праз колькі гадоў нават і саўсім граматы забывае або памятае з яе толькі адно — нейкімі дзіўнымі літарамі за паўгадзіны часу напісаць сваё прозвішча. А чаму гэта так бывае? Можна, мы, беларусы, не здатны ні да якой навукі? Ды не ж! Вялікая навука, і нават у нашай роднай мове, панавала калісь на беларускай зямлі, а цяперашня няохвота да кніжкі ідзе ў нас дзеля таго, што кніжка чужая. Не разумеюць яе збожышкі, а калі хто і разумее, то не гаворыць яна да яго сэрца. Трэба, каб яна была напісана ў той мове, да каторай прывык чалавек, каторая яму жывой здаецца, а не мёртвай, як чужая.

Вош чаму, калі мы хочам падняць наш народ з цёмнаті няведання, мы павінны несяці яму яго родны свет навукі, не прыбраць у чужую, хоць часам і пекную, апратку. Трэба прывучаць яго, каб шанаваў сваё роднае, бо толькі той можа шанаваць чужое, хто сваё найперш шануе. Даючы яму нацыянальную асвету, трэба будзіць у ім жаданне свету, бо цёмны яшчэ ён, не можа сам знайсці выхад з свайго небарачага жыцця.

Трэба падмацаць культуру ў народзе, і культуру сваю, беларускую, а гэта і не так лёгка, як здаецца. Мала яшчэ кніжак у нас, выхадзіць усяго толькі адна газета. Але мы павінны моцна трымацца за тое, што ўжо маем, шырыць слова беларускае, шырыць думкі беларускія: каб пайшлі яны па кўрных хатах сялянскіх.

І дзеля гэтага трэба працаваць над адраджэннем і развіццём роднае мовы. Калі цяпер, пасля доўгай паняверкі і здэку над жывым словам беларуса, надыйшоў такі час нацыянальнага вызвалення, калі наша мова пачала з'яўляцца ў друкаваным слове, то паказалася, што ў мове нашай не хавтае шмат слоў для вызначэння патрэбных думак. Прыходзілася вяртацца назад да таго часу, калі на нашай зямлі панавала свая культура, з памятнай гэтак культуры прыходзілася браць загубленыя народнае словы, каторыя хоць яны і беларускія, але як не ўжываюцца ў бедным штодзённым жыцці народу, дык не могуць быць кожнаму зразумелыя. Нам трэба шмат новых слоў, а пазычаць у суседзяў не надта хочацца; вош і прыходзіцца карыстаць старымі беларускімі словамі.

Але шчырэй за гэта, канечне, патрэбна, каб народ наш сам рабіў большую частку работ дзеля збудавання вялікага нацыянальнага гмаху. А для гэтага ён павінен быць больш асвечаным, мусяць умець хоць трохі разбірацца ў розных здарэннях жыцця, адным словам — зрабіцца больш культурным.

Што ж можна зрабіць цяпер у нас, калі няма ні школ беларускіх, ні кніг пад дастаткам, ні ўсяго таго, што патрэбна для навукі? Трэба выкарыстаць як можна лепш хаця тое, што ўжо маем. Напрыклад, трэба, каб больш ішло ў вёску беларускай газеты. Няхай кожны наш чытацель, кожны шыры прываецца сваім родным і знаёмым раскавае аб ёй, тлумачыць тую вялікую работу, якую можа яна зрабіць. Чым шырайшы круг чытацеляў, тым большую вагу мае кожнае наша слова, бо шмат людзей да яго праслухаваецца, шмат людзей карыстае з невялікай пакулы што скарбіцы духоўнай культуры.

Кожны беларус мусяць шыраць на Беларусі друкаванае слова ў роднай мове. Няхай ён ведае, што і яго праца не прападзе задарма, што і ён уклаў сваю цагліну ў вялізны будынак культурнага багацця народу. І толькі тады, як мы ўсе дружна возьмёмся за прасвету ў народнай мове, калі мы дамо яму ўсе патрэбныя для навукі рэчы ў яго мове, калі ў кожным глухім кутку будучы чытаць беларускую кніжку і газету, — толькі тады мы зможам чым-то чым памачыць у змаганні з беднасцю і цёмнай народнай. Прыбліжаць святлейшыя дні для народа мусяць кожны з нас. Няма кінейшага назначэння, як набліжэнне правды і свету. Гэта — святая павіннасць.

III

Год скончыўся... Яшчэ адзін з бязмернага ліку іншых адышоў у мінулае. Для нас, беларусаў, і гэты, як і яго папярэднікі, быў годам цяжкай працы над залажэннем асновы грамадскага жыцця ў нашым народзе.

Цяперы гады выдаўніцкай работы на Беларусі канчаюцца. Пачаліся яны ціха, непрыкметна залажэннем Пецярбургскай выдаўніцкай суполкі. Буйна разлілася рака беларускага друкаванага слова ў часы «Нашай долі» і ўвайшла ў свой звычайны жолаб у «Нашай нё».

Вясна мінула. Апала паводка. Але абмятала ёй зямля хавае ў сабе сілу плоднасці, пакрываецца маладымі ўсходамі... А рэчка слова пацякае далей. Шмат цяжкай маруднай працы на яе пушце. А яна ціха і наволі, непрыкметна робіць сваё. І ніякія перашкоды не затрымаюць ходу цякучай вады.

Увайшло ў свой нармальны жолаб і беларускае жыццё, адна з складкавых частчін жыцця агульналюдскага. Закруцілася кола гісторыі, закруціла з сабой і так доўга ляжаўшую нерухама Беларусь. Беларускі рух пачаўся.

Пачаўся і расце ў нашы часы, на нашых вачах. Ідзе спешная сяўба, раскідаюцца зярняты па ўсяму краю. Дзе-нідзе толькі лопнула і пратыкаецца тонкай зялёнай былікай раней кінутае ў адзіночку зерне. Рэшта яшчэ чакае сваёй працы. А пакуль што трэба раскідаць усё новае і новае насенне. Мо і кепская доля спаткае яго, мо і зніштожыцца яно нягодай ды сцюдзёным сіверам, — але не сцюцам думаць аб гэтым!

Заканчэнне на 13-й стар.

Іду. Хадою лёгкай і спакойнай. Няспынаю, няўрымслівай хадою. Ноч ацяжэла змораю будзённай. Іду. Вяжыць Дарога пакрычаста ўдалеч, і, зоркай асыячона, знікае. Мае шляхі пазначаны лёсам. Я слухаю стаўленні нагамі падатлівасці няскоранай Дарогі...

Чую травы цеплыню і сцюдзёныя росы прымаю. Жыр пад ступнёй — як жорстка праўда сталення. Дзесяні за тою гарой, дзе садзілася ўвечары сонца, Вечнасьць прытулак знайшла і заціхла ўрачыста. Мне невядомы пачатак і край майго шляху. Ведаю толькі, што споведзь Дарогі

— бясконасьць. Нездзе за тым небакраем, што плача дажджамі, маркотай, свеціцца зорка мая ў пяшчотнай сінечы. Хто затуліе яе ад свавольнай ветру? Хто не дае загаціць маёй крохкай надзеі па-

неаплаціны з былога? Гінуць прысады пад вострай сякерай прыблудаў. Стогне жалеяка на лузе, на квалай атаве. Вось паплавы нашы леглі ў чужыя пракосы. Мы толькі жалімся, просім спагаднага лёсу.

Так, я іду. Мае ногі прыспешваюць леты. Восень смуглой агарнула пажарышча лесу. Ціха згарае доля мая на Дарозе. Покуль Дзядю па парозе па-лодку не стрэну.

Чуйце, Дзяды. Я стаю на дарогі скрыжаванні. Крыж на да мной — не распяцце. Сусветнае дрэва. Белы ручнік — туманамі бялёная сцэнка ад небыцця да бяссмерці. Ад нараджэння да кропкі, дзе зноў Нараджэнне. Станьце, Дзяды, ля мяне, на збаўленай Дарозе ад забыцця, ад пакутаў, здарвання людскога. Збаўце, Дзяды, ад пякучага страшнага болю сэрца маё і маіх адначаснікаў сэрцы.

не за пазухай носім, ля сэрца. Песні закуткі адведзены ў свеце бязмежным. Храмы — калекі. Шыкуюць пустыя палацы. Долі сірочай глытнулі старыя і дзеці. У гаманкіх гарадах чалавек адзінокі. Хатаў сялянскіх пустыя крыжыцы ваніцы...

Вам засылаю духмянага хлеба і солі. Чарка, як зvon памінальных чысцоткі. Свечка дрыжыць — і нязнацца поймае ў жыццё. Быццам душа не знаходзіць змянога гняздоўя. Побач сядайце, нязнаныя, мне дарагія, род блаславены, дарадцы майго пакалення. Гудка, нятульна ў роднай спустошанай хаце. Вы палылі, адышлі — і героі ў блэгі. Мы засталіся — і нхста масток разбурны. Як вам, на беразе тым, не бывала самотна, бацьчы, як мы паміраем з Радзімай, — жывыя. Як выракаюцца веры і мовы ляютныя дзеці гэтай зямлі, што бацькоўскую вы называлі? Дзе вы, Дзяды, гэтак доўга па свеце блудзілі, — шпарка паспелі забыцца на вашы імёны.

Як жа, Дзяды, ступь, ад зоркі, вы нас не будзілі, каб не змярцвелі заўчасна ў глухих катавальнях? Горка, Дзяды, што затоптаны ваши сцяжыны, што бур'яном зарастаюць магілак узлёткі. Што ж маўчыць, папярэднікі нашы святныя? Вечар суботні і Покуль чаканьня размовы. Як нам ісьці па Дарозе, расцеленай Богам? Як не патрапіць у пастку нянашае волі? Бацьчы, зноў расцярашаны ў пыл нашы звичкі, зноў чалавечасць палонена гнёўнай сістэмай. Закравалі пазтава гордае слова і зацуглялі чароды апярных думак. Прагнем Добра. Спра-

відлівасці прагнем. І Слова, Нам, анямелым, жадце пад чарнобыльскім дахам зычыць, як рай, ашалелая зграя зланыццаў. Хочаш — збірайся, ратуйся... Мы — лахі пад пахі: зноў наша сям'я развончэ вятры па чужыне.

Стану, Дзяды, ля вакна, што ў ноч акулэцца сонна. Вам памалюся, далёкім, нябачным, няздралым. Зоркі міргаюць. Чакаю. Прыйдзеце. Тут, на зямлі, нам трывожна, няскладна, няладна...

Антаніна ХАТЭНКА.

ДЗЯДЫ

...Дзяды — святая продкаў, не звязаная з сонечным культам, прыпадала на восень, менавіта на першага лістапада. Дзісенскія крывічы ўрачыста абходзяць двое дзядоў: веснавыя — «наўскі вялікдзень» і восеньскія — «вялікі дзяды» (...). «Наўскі вялікдзень», веснавыя дзяды, пасвячаюцца толькі «наўцам», г. зн. новапамёршым (бацькам, братам, сёстрам, дзеціям), а «вялікі дзяды» пасвячаюцца пэламу роду, як толькі можа сцягнуць памяць людская, і ў гэтым ёсць істотная розніца паміж веснавымі і восеньскімі дзядамі.

Даўней восеньскія, «вялікі дзяды», абходзілі не паасобнымі сям'ямі, а родамі. Аб такіх родавых памянках апавядаў мой бацька, за якога яшчэ паміца, у 1840-х, 1850-х гадах спраўлялі гэтыя памінікі на Дзісеншчыне: Вангіны, Сарокі, Шышкі, Рублеўскія, Рышны, Дзіямідовічы і інш. На гэтыя «вялікі дзяды» збіраліся назвычай у дом найбагацейшай з роду сям'і ўсе дарослыя родзічы — ад найбяднейшага да найбагацейшага, кожны са сваімі прыпасамі, і за агульным сталом спраўлялі вячэру. Вячэра пачыналася агульнымі малітвамі і спевамі за памёршых, якія прыпісвала царква. Сконычышы малітвы, найстарэйшы з роду першы ішоў за стол і, запаліўшы абрадавую свечку, якая дагэтуль стала ўтнутая ў карцы, напоўненае збожжам, гаварыў стоючы: «Святны дзяды, просім за пачэсны стол!» Пасля гэтага забіралі па старшынству месцы за сталом усе пры тым бытныя. Абрадавыя на дзяды стравы — гэта «юшнік» з крыві, вараны з мясам, каўбаса і аладкі. Размова за сталом вялася выключна аб памёршых «дзядых», г. зн. продках роду. Пачынаў яе найстарэйшы ў родзе пасля першай чаркі, якая ішла ўкружавую, звычайным чынам, што першага прапашура роду нашага было імя такое-та, жыў ён там-та, вы-

ДЗЯДЫ, ПРЫЙДЗЕЦЕ...

ходню? Я не адна птуцынай нязнаю крочу. Вау наступнікаў вочы — мо, спадкаснаў маіх, а, можа, чужынкаў зацятых... Свет, як рака: разыходзіцца паміж крагамі. Што мне рабіць, каб не знеслі вірлівыя хвалі думак мая чараду незямную? Як зберагчы мне ад продкаў шляхі — да нашчадкаў.

Недзе далёка цяле ў дол бліскавіца. Гэта прысуда за няўродзішу духу і мовы ці перамовы агнём між зямлёю і небам? Збавенне ці кара? Люты мой час не магу заслаціць ад маланкі. Збочылі мы з птуцыны, дзядамі шуканай. Цені прысады старых абмінаю. Баюся. Тут мне зязюля кувала каліс на правдвесні, поўным надзеяў крылатых і мараў салодкіх. Ды закліпнулася дзіцятка словам знявечанай песні. Не абароненай песні спрадвечнага Краю. Веры тае, што з крывіцы чарпнула, не маю. Зноўку зязюля самотна ў гаёчку кувае. Нешта сказаць пра душу, пра Дарогу мне хоча. Кажуць, ёй ведама, дзе нашы душы лятаюць, як паміраем, як сэрцы тужліва змаўкаюць...

Голас дзядоў маіх — сонца праменне жывое. Чую дыханне эпохі, што нас абмінула. Зманіла. Прач адкідаючы нашы памкненні, як смечце. Продкі змагаліся. Продкі імя баранілі. З гордай Пагоняй хадзілі на ворагаў хіжых. Каб не загінупа ў чорных скляпеннях Радзіма. Каб і нашчадкам не сорам было за Айчыну. Мы — нераемнікі. Што мы жыццём апраўдалі? Што мы Сусвету з яўленнем сваім расказалі? Што ўратавалі як скарб

Душы гараці, як лучына бядзе на распапку. Вочы глядзяць — і адчаю сляза накіпае. Што вам спяваць? Мо, малітву на мове чужынскай? Брыдка казаць паняменым ды словы святныя... Мо, ўспамінаць, як над гэтай зямлёй бараво гуслі вялі сваю вечную споведзь-балоду? Як не ставала начы, каб замоўныя песні спяваці. Як сірату ахілялі ласкавыя рукі роду людскога. Самі? чалавечай высокай. Гуслі цыпер развіталы старэчыя пальцы крапаюць. Песні цыпер

значаўся тым-та і г. д. Далей гаварылі аб бліжэйшых продках аж да апошніх. Пасля вачэры размова цягнулася да «трэціх пёўняў», апавядалі прыгоды, характары продкаў, радавыя і звязаныя з родам успаміны і легенды.

Падобна вышэй згаданым дробнашліхецкім дзядам, абходзіліся «дзяды» і ў сялянскіх родах, толькі з большай прыmesкай паганскіх перажыткаў. Гэтак рашчынялі напярэдадні дзядоў хлеб і пяклі яго абавязкова на сухіх лістах; калолі парсюка на дзень «дзядоў» і ўручыце вечар прысваіваю гутаркам аб дзех продкаў.

За майё памяццю, у 1880-х, 1890-х гадах, ужо ў Дзісеншчыне не святкавалі дзядоў родамі, а толькі сем'ямі. У майё сям'і гэта адбывалася такім парадкам. Напярэдадні дзядоў з самай раніцы жанкі прымаіліся за капітальную чыстку хаты і ўсіх гаспадарскіх статкаў. Вечарам уносілі дзяжу, ставілі яе на «крыжок», сярод хаты, пакрывалі чыстым абрусам і садзіліся за стол вячэраць. У час вячэры лічылі «дзядоў», г. зн. прыпаміналі ўсіх памёршых продкаў. У нас налічалі іх да 30-ці. Пасля вячэры рашчынялі «дзядоўскі хлеб» і на другі дзень пяклі столькі бахонкаў, колькі налічылі дзядоў. Раніцай ехалі ў царкву і там раздавалі бахонкі ўбогім, кожнаму па аднаму. Велічыня бахонкаў залежала ад заможнасці сям'і: сем'і багатыя пяклі вялікія бахонкі, а бедныя абмяжоўваліся «бондачкамі» з кулак велічыней. На вечар бывалі запрошаны бедныя з суседства, чалавек да 10-ці, і пачыналася за агугным сталом вячэра. На вячэру прыгатаўлялі «юшнік» з крыві, а ў гады, калі не калолі на «дзяды» падсвінка, то клёйкі з «душамі», г. зн. з завернутой у цеста скваркамі, і аладкі з верашчакі або замест аладкаў каўбасы з сяргой капустай і на заканчэнне «саламатка», г. зн. сушаныя яблыкі, грушы і ягады, вараныя на мёдзе, або замест «саламаткі» аўсяны кісель з мядовай сытой. Варылі на вячэру больш, чым было трэба: і рэшткі мяса, аладак і інш. дзядзілі паміж беднымі: кожны вяртаўся дамоў з клункам, у якім заўсёды, акрамя ўсёго іншага, была пара каўбас.

Перад вячэрай маліліся з малітоўнікаў па памёршых, а пасля вячэры, пасядзеўшы і пагутарыўшы на тэмы, пахавальныя для продкаў сям'і, разыходзіліся.

З пераказу майго бацькі, чутых ад дзёда і старых людзей яго пакалення, з днём дзядоў звязвалі яшчэ адзін цікавы абрад — гэта ўнісван-

Маскоўскія могілкі ў Менску. Дзяды-88. Здымак Уладзіміра Кармілікіна.

не і выпісаныя з сямейнай кронікі членаў сям'і. Нованароджаных ўпісвалі, а памёршых выпісвалі. Кронікі гэтыя вяліся на бэльках хаты ў «пачэсным» куце.

(Крывіч. 1927. № 12, с. 66—69. Зап. у Дзісенскім п.).

Дзяды, або памінальныя абрады

...Багата ў якіх мясцовасцях існуюць яшчэ дахрысціянскія жалобныя абрады. На Пішчыне, хоць і часткова, яны захаваліся і па сённяшні дзень, іх адзначаюць у лістападзе пад назвай дзядоў. Ужо нават сям лістапад прыносіць разважлівыя думкі пра тое, у чым выяўлялася жыццё і на нашых вачах перастала быць жыццём: на палых востра тырчыць адно толькі ржышча пажатага эбжжы; ні тут, ні ў лесе не чуваць болей песені; ні на дрэве, ні пад ім не напывае пастушок, пажоўклае і пачырванелае лісце аблітае з калісці зялёных вершалін, і смутна ўсцілае ўзгалоўе паміраючай прыроды на зімовы сон. Толькі часам пачуеш галасы адлятаючых журавоў, смутныя, як пахавальны плач. Хмура і панура: не відаць сонца, ад нябёс да зямлі давіста густая імгла. Толькі доўгім вечарам і ўночы праясняецца неба полымем зарыва, ці ад смяльных печай, ці ад агнёў, рассыпанных далёка па балотных травах. Можна сказаць, што гэта зарыва, запаленае пры пахаванні прыроды. У сялянскія двары плённая восень натрэсла з поўнага рога і зерня, і гародніны. У сялянскіх хатах спакойны, добры дух; сяляне маюць час успомніць пра сваіх продкаў, якім яны абавязаны жыццём, бадзёрым здароўем і ўласным набыткам, якіх і бога хваліць, і жыць на свеце іх навучалі; цяпер яны маюць час адплаціць доўг удзячнасці душам сваіх продкаў дзякуючы абраду ў гонар іх памяці і спраўляюць дзяды.

На Пішчыне напярэдадні дзядоў альбо вячэры для мёртвых гаспадыні старання прыбіраюць свой дом, усю рухомую маёмасць, расстав-

ляюць па кутках усе гаспадарчыя прылады, каб тым не заміналі ў хаце духам, што збіраюцца прыйсці сюды на бядэду. Назаўтра амаль усей сямейнай грамадой ідуць на могілнік, падаюць на магільны, плачучы уголас і моляцца за сваіх мёртвых. Вярунўшыся дадому, мітусяцца ў падрыхтоўцы да памінальнай вячэры і да самага яе надыходу на працягу цэлага дня нішто нічога не есць. Вечарам засціпаюць стол белым абрусам, пасярэдзіне яго запальваюць гэрэлду для нагдвання пра пякельнае полымя (...), кідаюць соль на распаленае ўгволе, каб пачуць мову яго таімічнага трэску. Асвятляюць стол ваксавай свечкай, ставяць на яго боб ці гарок з мядовай сытой, поліўкамі з рыбы і мяса — кіслымі і прэснымі, смажанай салацінай, аладкамі, лечняй з каўбасамі, кашай прасняй ці грэчанай, малаком макавым і кіслым. Пасярод страў ставяць на сталае булку хлеба і нарэзаным хлебам ці малымі боханамі абкладваюць вакол стала так, каб тры булачкі былі ў рад адна каля другой, на пачэсным месцы стала. Тут жа, каля гэтага пачэснага месца ці на покуці, вешаюць драўляную шабелку і пры ёй (калі няма кап'я) — качаргу, у выпадку, калі хтосьці з гаспадароў служыў у войску. Прыгатаваўшы багатую для продкаў вячэру, каб іх

духі ў колішнім іх доме шчодра прыняць і ўсім дагадзіць, адчыняюць вокны і дзверы, старэйшыя з сям'і абыходзяць дом навокал, моляцца, паглядаючы ў бок могілніка, і запрашаюць мёртвых. Вярунўшыся ў хату, у цышні сядзіцца воддаць стала і прыгядваюцца да ўяўнай бядэды духаў. Калі, па разуменню гаспадыні, духі нарэшце насыціцца, яна падае знак, гаспадар сядзіцца за стол і запрашае сям'ю і астатніх вячэраць. Гаспадар пачынае першы, зачарпнуўшы ад сыты з бобам або гарохам, ці так званай куці, і першыя яе лыжкі адлівае для памёршых у асобную пасудзіну; за ім тое ж робіць гаспадыня, потым пачынаюць есці ўсе астатнія. Такім жа чынам гаспадар з гаспадыняй адліваюць духам і частку з усіх іншых страў (...) яшчэ некалькі дзесяткаў год назад пад час святкавання дзядоў завязвалі вочы смялейшай і спецыяльна выбранай для гэтага дзіўчыне ці жанчынне і саджалі яе на слуп, укапаны ў падлогу каля лечы. Гэта жрыца, цэлы дзень перад тым не еўшы, прыгядалася да душ, якія ўваходзілі ў хату, стараючы пазнаць у іх сваіх знаёмых і родных; бачыла ў сваім уяўленні, як душы далёкіх сваякоў і сяброў дружалюбна набліжаліся да тых, хто сядзеў за сталом, палыхалася выгляду постацей душ, не вядомых яе дому і чужых, і абіяжараных пракляццем за крывуі і прысваенне чужога. Убачыўшы постаці гэтых неспрытульных агрэсіўных душ, жанчына палыхалася, часам страціўшы прытомнасць, валілася на зямлю, падохваючы тым самым астатніх.

(Зянькевіч, с. 111—113.

Зап. у Пінскім п.) Пахаванні, памінікі, галашэнні. Мінск, «Навука і тэхніка», 1986.

Здымак Уладзіміра Кармілікіна.

Крыж пакуты ў Курапатах.

Дзяды, 1989 год.

Імя па бацьку

Дарагая рэдакцыя!

Хацелася б атрымаць даведку, як пішуцца па-беларуску імёны па бацьку. У выданнях «Беларускай Савецкай Энцыклапедыі» чытаю, напрыклад, «Васільевіч», а ў газетач сусракаю звычайна толькі «Васільевіч».

З павагаю

Іван ШЫМКО.

гор. Кіеў.

Як вядома, у Беларусі звароты па бацьку пачалі ўжывацца адносна нядаўна, хоць самі ўтварэнні добра вядомыя ў нашай мінуўшчыне: адсюль і нашы прозвішчы тыпу Антанавіч, Барысевіч, Васільевіч, Міцкевіч і інш.

Сённяшнія імёны па бацьку ўзыходзяць да прыналежных прыметнікаў, утвораных ад імя бацькі, да якіх пасля далучалася -іч і -на. Ланцужок тут гэтакі: сын Пятра, Пятроў (сын), Пятровіч.

Разгледзім цяпер сённяшнія ўтварэнні імёнаў па бацьку. Найбольш характэрныя такія выпадкі:

а) Ад імёнаў, якія заканчваюцца на цвёрдыя зычныя, яны ўтвараюцца праз далучэнне -авіч, -аўна.

Антон + -авіч, -аўна: Антонавіч, Антонаўна

Барыс + -авіч, -аўна: Барысавіч, Барысаўна

Рыгор + -авіч, -аўна: Рыгоравіч, Рыгораўна

б) Ад імёнаў, якія заканчваюцца на мяккія зычныя, — праз далучэнне -евіч, -еўна. Канцовы мяккі знак пры гэтым спускаецца.

Анатол (ь) + -евіч, -еўна: Анатолевіч, Анаталеўна

Васіл (ь) + -евіч, -еўна: Васільевіч, Васілеўна

Вітал (ь) + -евіч, -еўна: Віталевіч, Віталеўна

Генадз (ь) + -евіч, -еўна: Генадзевіч, Генадзеўна

в) Ад імёнаў, што канчаюцца на -й, імёны па бацьку ўтвараюцца праз далучэнне -евіч, -еўна (канцовы -й пры гэтым спускаецца).

Алякс (ь) + -віч, -уна: Аляксеевіч, Аляксееўна

Андрэ (й) + -евіч, -еўна: Андрэевіч, Андрэеўна

Дзмітр (ь) + -евіч, -уна: Дзмітрыевіч, Дзмітрыеўна

Георгі (й) + -евіч, -еўна: Георгіевіч, Георгіеўна

Мікала (й) + -евіч, -еўна: Мікалаевіч, Мікалаеўна

Сярге (й) + -віч, -еўна: Сяргеевіч, Сяргееўна.

г) Калі зыходныя імёны канчаюцца на -дзіў, -ціў, -сіў, -ліў, то перад -евіч, -еўна ставіцца мяккі знак.

Мяфодз (іў) + -віч, -еўна: Мяфодзевіч, Мяфодзеўна

Вікенц (іў) + -віч, -еўна: Вікенцевіч, Вікенцеўна

Лаўрэнц (іў) + -евіч, -еўна: Лаўронцевіч, Лаўронцеўна

Лявонц (іў) + -евіч, -еўна: Лявонцевіч, Лявонцеўна

Амврос (іў) + -евіч, -еўна: Амвросевіч, Амвросеўна

Савел (іў) + -евіч, -еўна: Савельевіч, Савельеўна

Трэба зазначыць, што ідзе абеларушванне падобных імён. Пра гэта сведчаць і розныя напісанні ў нас: Юры і Юрый, Георгі і Георгій. Пры ўдакладненні правапісу, мне здаецца, варта было б канчаткова адмовіцца тут ад апошняга й. Аднак трэба мець на ўвазе: часам нязначная розніца — у адну-дзве літары, а носьбіты гэтых імёнаў рэагуюць на іх вельмі неадназначна...

У юрыдычнай літаратуры існуюць спецыяльныя правілы, якія імёны лічыць за варыянты, а якія — за самастойныя. (Напрыклад, Устын і Юстын — розныя, бо ініцыяльныя літары ў іх не адны і тыя ж, а Яфім і Яфімій — варыянты).

Клапоціцца пры пэўнай уніфікацыі (напрыклад, у нас ужо ўсталяліся напісанні Анатоль (а не Анатолий), Васіль (а не Васілій), а таму адпаведна імя па бацьку трэба пісаць: Анатолевіч (а не Анатолевіч), Васільевіч (а не Васіліевіч), неабходна, аднак, цярпліва ставіцца ў пэўных выпадках і да дваіч, траіч і г. д. напісанняў: Лявон — Лявонавіч, Лявонц — Лявонцевіч, Язэп — Язэпавіч, Іосіф — Іосіфавіч, Восіп — Восіпавіч, Есіп — Есіпавіч. Іазаф — Іазефавіч.

А цяпер зноў працягнем гаворку пра ўтварэнне імёнаў па бацьку: калі зыходнае слова канчаецца на галосны. Адметныя тут толькі ўтварэнні ад імёнаў з канцовым націскным галосным (праз далучэнне -іч, -ічна).

Ілья — Ільіч, Ільічна

Кузьма — Кузьміч, Кузьмінічна

Лук — Лукіч, Лукічна

Астатнія імёны ўтвараюцца па аналогіі з разгледжанымі ўзорамі: Гаўрыла — Гаўрылавіч, Гаўрылаўна, Кірыла — Кірылавіч, Кірылаўна, Мікіта — Мікітавіч, Мікітаўна.

Думаецца, не складуць цяжкасці і іншыя імёны, якія трохі адыходзяць ад раней разгледжаных: Леў — Львовіч, Львоўна, Павел — Паўлавіч, Паўлаўна, Якаў — Якаўлевіч, Якаўлеўна.

Значым, што калі ў рускай мове імёны на -слав утвараюць два варыянты: Вячаслававіч, Вячаславіч, Вячаславона, Вячаславна, то ў беларускай

мове ўжываецца адно імя па бацьку: Вячаслававіч, Вячаславаўна.

Вочь асіюныя практычныя парадкі без загляблення ў больш шырокія гістарычныя і гукавыя асаблівасці ўтварэння імён, закранаць якія тут не выпадае.

Анатоль КЛЫШКА.

КАСТРЫЧНІК

Прыйдзе восень — заб'ю лося, галаву з'ем, шкуру аблуплю, а мяса за плот выкіну. Цяпер не кожны беларус агадае гэтую загадку. Той-сёй, што, праўда, зайздасна, але большасць усё яшчэ грэблівая пазірае на ільняную блізінку ды на палатнянае адзенне. Убіта ў галаву: лён ад беднасці. Няшчасныя беларусы! Калісь усё жыццё ў палатняным...

«Гладкае, не маркае, не цяжкае, прыдатнае ў кожную пару года», — так хваліў ільнянае адзенне Пятарх. Цяпер палатно і Гамер. А ў Старажытным Рыме амаль такія ж абрусы, што нашы продкі засілі штодня на стол, былі прыкметай раскошы. (Ці не таму, што здаlek — мо з-па-над Нёмана — прывозілі?) Палатнянае адзенне, якое штодня насілі нашы продкі, аздабляла, як пішучы, біблейскіх герояў, фараонаў, жрацоў. На егіпецкіх фрэсках III тысячагоддзя да н. э. намалеваны ўсе стады апрацоўкі лёну — разгадка той беларускай загадкі? Шчыльна і трывалыя палатняныя латы, што не «гразілі», і якія не прабівала страла, насілі, напрыклад, воіны перскага цара Ксеркса...

І на нашай зямлі быў калісь лён адной з самых шанаваных раслін, бо і апрацаў і карміў. Беларускія жанчыны пад час трох важнейшых паганскіх святаў, што спраўляліся ў зیمовы і летні соншавароты ды вясновае раўнадзенства, выконвалі магічныя дзеянні, каб вырас лепшы лён. На кучцы выцягвалі калідныя травы з пасланага пад абрусам сена — выражалі. На ўласе (масленіцу) спецыяльна ездзілі на саных як мага далей, каб лён быў даўжэйшы. А на купалле з'яўлячы і маладзіцы кідалі ў вогнішча бяззаваяны галічкі ды прыгаворвалі: «Каб мой лён быў такі ж вялікі, як гэтая бярэзіна». А ўжо працы беларускія жанчыны не шкадавалі.

Што і дзівіцца, адзенне і блізкіна, палёк, павязкі на рань... Ручнікі, якія ўжываліся амаль у кожным абрадзе, на ясельлі і пры пахаванні. Абрусы, што мелі сваю неаменную абрадавую ролю, і без якіх ні свята, ні гасціны не абыходзіліся...

Відаць, можна гаварыць і пра культ ільну... Культ, звычайна, быў звязаны з пэўнымі забаронамі. Існаваў, напрыклад, зарок не ўжываць імя Пяруна з пустым словам, як кажуць. Ды вось імелі вельмі карысна, як патрэбнай ліпы называлі месца, а для пары, калі жанчыны церлі лён, з-за зароку нельга было прыдумаць назву, звязаную непасрэдна з словам лён. Ды знайшлі спосаб...

Вывежаўся лён на сарка росах, павезлі яго ў сусно. Ляскачыя церніцы, сыплецца кастрыца — працягваецца штолетняя жаночая праца, працягваецца і лета, бабина.

Здзіслаў СІЦЬКО.

І ВЕРШЫ, БЫ МАЛІТВЫ, І ВЕРА, БЫ ЖЫЦЦЁ

Феномен невытлумачальны і які нідзе болей, пэўна, не сустранеш. Здавалася б: чалавек гэткі ж, як астатнія, беларус ці рускі выехаў у пэўны лікі час за мяжу і застаўся там жыць. Калі памеркаваць, то нічога ў гэтым страшнага няма. Але ў хворай краіне не можа ўсюды быць здаровы сэнс. Як вынік — пэтлікі «дысідэнта», «зраднікі», нават «фашыстоўца». Адсюль адпаведнае стаўленне. Колькі цэбраў броду вылілі «Вязьні Мінск», «Политический собор» на Францішка Кужалю, Наталію Арсеньеву, айца Аляксандра Нудсона. Але ёсць людзі, дзеянні культуры за межамі, беларусы паходжаннем, — пра якіх газеты доўга маўчалі. Сярод іх і пісьменнік з Глен Кова, магістр універсітэта ў Індыяне Масей Сяднёў. Цяпер час ад часу з'яўляюцца яго вершы на старонках нашых газет і часопісаў, рыхтуюцца кнігі выбранага ў выдавецтве «Мастацкая літаратура». І я б хацеў бы дадаць да ўсяго пераказ гутаркі з Масеем Ларыёнавічам, калі ён гасцяваў на Беларусі. Спачатку яго я убачыў у грамадскай прыёмнай «Чырвонай змены», куды ён прыйшоў на сустрэчу з літаб'яднаннем «Крыніцы». По-

тым Масей Сяднёў прызнаўся:

— Я быў вельмі расчулены. Ледзь не плакаў. Гады ўжо, пэўна, такі.

Да арышту Масей Ларыёнавіч паспеў павучыцца амаль чатыры гады на філалагічным факультэце Менскага педінстытута. Потым — арышт, лагеры і — воляю Бога апынуўся за мяжою. Пасля працы на фабрыцы Масей Сяднёў пачынае выкладаць у штаце Індыяна ва ўніверсітэце расейскую філалогію і літаратуру, дзе і атрымлівае «ёнэйр». Штососьі накіштаў магістра. Цяпер ён на пенсіі, можа часцей заставацца сам на сам з літаратураю.

Размаўляючы з Масеем Ларыёнавічам, загаварылі пра будучыню беларускай мовы, самой Беларусі, яе традыцыі. І, ведаецца, цікавыя не толькі яго думкі, але і мова. Хоць яна і засталася ў нейкай ступені ў 30-х гадах, але ж яна не набыла вялікае колькасці сучасных філалагічных неадарэчнасцяў, расейскіх слоў. Таму і буду ў пераказе гутаркі адзначаць на паперы асаблівае мовы майго суразмоўцы.

— Я быў у «Чырвонай змені» на літаб'яднанні «Крыніцы». Там крыху пазнаёміўся

з моладдзю... Быў вельмі ўсцешаны, калі бабачы, што беларускае пытанне не такое безнадзейнае. Мяне цешыць, што моладзь гэтага канкрэтнага літаб'яднання хоча працаваць у галіне адраджэння, хоча, каб Беларусь была Беларуссю.

— У песні «Аksamітны летні вечар» ёсць словы: «Мне чужына сэрца джаліць, цісне, як змяя, бо гукае з далніх дзяляў Беларусь мая». Якая да Вас была чужына?

— Калі-спяваюць гэтую песню, я не магу стрымаць слёз. Я адчуваю тугу па Бацькаўшчыне, — можа, нешчаслівай, чарнібыльскай (як хочаце, назавіце).

Але што для мяне чужына, і што — Бацькаўшчына? Бацькаўшчына ў мяне была заўсёды і застаецца Бацькаўшчынаю. Што датычыцца паняцця «чужына»... Я — грамадзянін Злучаных Штатаў Амерыкі. Гэтая краіна не толькі давала мне матэрыяльную дапамогу, але і урокі жыцця. Але змяніць адну Айчыну на другую вельмі цяжка. Дзіўлюся, як хутка проста мяняе Бацькаўшчыну.

Ведаецца, мы ня будзем удавацца ў псіхалогію. Той ці іншы ўжо там асеў, пусціў ужо каронне нейкае. У веку старэйшым яму ўжо цяжка было б прыстасавацца на сваёй Бацькаўшчыне. Мы для сябе ўжо стварылі Беларусь ідэальную. Такім прыкладам з'яўляецца

БНР. Эмігранты прыхільна ставіцца да ўсіх працэсаў абнаўлення ці адраджэння, — тут няма ніякага сумневу. І асабліва, калі штосьці робіцца ў сэнсе нацыянальным, у сэнсе адраджэння беларускае нашай.

— А якім жа, Масей Ларыёнавіч, мусіць быць прэзідэнт Беларусі?

— Ён, як мне здаецца, мусіць быць перш за ўсё чалавекам: гуманным, разумным, працаваць на карысць сваёй нацыі, Беларускага Краю.

Пэўна, з вялікаю радасцю М. Сяднёў павёз з сабою некалькі асобнічкаў «Нашаго Слова». У адным з нумароў, дарэчы, друкаваўся яго верш «Сон». Вядома, я папатаўся госьця пра яго стаўленне да новага выдання.

— Мне вельмі бюлетэнь падабаецца. Цешуся, што ў адным з нумароў ёсць і творы беларускіх пэстаў-эмігрантаў. Гэта тое, пра што мне хацелася б сказаць некалькі слоў. Радуе, што стаўленне да нас пакрысе мяняецца. Ёсць сімптомы таго, што Беларуская Рэспубліка наладзіць супрацоўніцтва з тымі, каго лічылі раней за ворагаў. Што ёсць спроба ўсё створанае эмігрантамі (у прыватнасці, у галіне літаратуры) вярнуць, далучыць да агульнае нацыянальнае літаратуры. Тут, я чуў, ёсць нямала людзей, якія імкнучыся вярнуць Беларусі і творчасць выдатнае пэатэсы Наталіі Арсеньевы. Таксама я рады, што надрукавалі і мой сціплы даробак.

«Наша Слова» прапагандае менавіта беларускую мову, менавіта беларускую праблему. Цешыць, што ёсць гэтае, патрэбнае зараз, выданне.

— Сканчаю гэтае інтэрв'ю з надзеяй, што Вы зноўку прыедзеце на Беларусь, што будучы новыя сустрэчы і гутаркі. Надай не можа быць. Бо навошта тады вершы, бы малітвы пра будучыню, і вера, як само жыццё?

У. ПУЧЫНСКІ.

Масей Сяднёў і Васіль Хомчанка.

Фота аўтара.

Закачанне. Пачатак на 3-й стар

публіканскага моўнага заканадаўства. Толькі не трэба спадзявацца, што сказанае сябрам Таварыства будзе прынята ў адпачынае да выканання. ТБМ — грамадская арганізацыя. Кіраўнікі ж розных узроўняў пакуль не дужа прыслухоўваюцца да голасу грамадскасці.

У такой сітуацыі варта памятаць, што многія з моўных праблемаў даволі паспяхова можна вырашаць праз раённыя, абласныя, гарадскія Саветы народных дэпутатаў.

Кожны з сяброў ТБМ — выбаршчык і мае «свайго» дэпутата ў Саветах. Надпісы на дарожных указальніках, тапаніміка могуць стаць тэмай наказаў выбаршчыкаў. Дзейнасць па ўпарадкаванні надпісаў таксама ж можа актывізаваць краязнаўчую работу, істотна паспрыць уздыму патрыятызму насельніцтва Беларусі. Усё гэта не пройдзе марна для нас і нашчадкаў.

І. ЧАРНЯЎСКІ,
намеснік старшын
Мінскай гарадской рады
Таварыства беларускай
мовы імя Францішка
Скарыны.

Амерыканскія сустрэчы

Заканчэнне.

Пачатак на 2-й стар.

гэта звычайна робіцца ў выпадках вялікіх катастрофаў. Імкнучца адроджваць нацыянальную культуру, хрысціянскую і агульначалавечыя вартасці.

2. Звярнуцца з просьбай ад імя беларускіх грамадаў у ЗША і Канадзе да Кангрэсу ЗША і Парляманту Канады, каб у Амерыку і Канаду былі прынятыя квоты імігрантаў зь ліку жыхароў найбольш заражаных мясцовасцяў чарнобыльскай зоны Беларусі.

3. Падтрымаць і далей дзейнічаць Беларускага Народ-

У часе Сустрэчы. Малітву спявае Данчык.

нага Фронту, ськіраваную на ратаванне жыхарства ад чарнобыльскай радыяцыі, на ратаванне беларускае нацыі ад культурнага заняпаду, да якога давяла аднапартыйная сістэма.

4. Рабіць захады для пабудовы коштам амерыканскіх і канадзкіх фондаў анкалягічнага шпіталю ў Беларусі, у якім лячыліся б ахвяры чарнобыльскай радыяцыі ды ў якім працавалі б таксама і лекарскі з Амерыкі і Канады.

5. Спрыяць усімі магчымымі спосабамі эканамічным і гандлёвым сувязям паміж амерыканскімі, канадзкімі ды іншымі заходнімі фірмамі, з аднаго боку, і прыватнымі прадпрыемствамі Беларусі, з другога.

6. Спрыяць пашырэнню і замацоўванню дыпламатычных сувязяў Злучаных Штатаў Амерыкі і Канады зь Беларускай Рэспублікай, Вярхоўны Савет якое абвесьціў 27 ліпеня сёлета Беларусь суверэннай дзяржавай.

7. Падтрымаць справу як мага больш шырокага навуковага, культурнага і турыстычнага абмену паміж Паўночнай Амерыкай і Беларуссю, прыезд у Злучаныя Штаты і Канаду беларускіх студэнтаў на навуку, спецыялістаў рознага профілю, у тым ліку сельскагаспадарчага, на практыку, моладзі на азнаямленне з жыццём Беларусаў Амерыкі і Канады.

8. Мы падтрымліваем ініцыятыву камітэту згуртавання «Бацькаўшчына» ў Менску дзеля аб'яднання Беларусаў сьвету, каб супольна спрыяць (кажучы словамі аргамітэту са «Звароту да Беларусаў сьвету») «нацыянальнаму адраджэньню ўсяго беларускага народу, палітычнаму і эканамічнаму суверэнітэту Беларусі».

9. Мы вітаем намаганні ў колах беларускага грамадства, ськіраваныя на рэалізацыю Закону аб дзяржаўнасьці беларускае мовы, які ўвайшоў у сілу ўчора, 1-га верасьня 1990 году.

10. Мы звяртаемся з просьбай да ўладаў Беларускай ССР, каб было спынена накладаньне мыта на дазыметры, якія жыхары Рэспублікі дастаюць ад сваіх суродзічаў з-за мяжы.

11. Мы выказваем непакой з прычыны нарастаньня антыбеларускай акцыі на Беласточчыне, якая выяўляецца ў хлусьлівай прасвай кампаніі ды ў паленьні цэркваў і нішчэньні помнікаў беларускай культуры. Нас таксама трывожыць выпадкі частага прападаньня ў дарозе да адрасатаў у БССР і Польшчы беларусаведных публікацыяў, у тым ліку зборнікаў мастацкае літаратуры і навуковых артыкулаў, рэлігійных выданьняў.

12. Мы поўнімся надзеяй, што працэс дэмакратызацыі ў Беларусі будзе паглыбляцца й замацоўвацца, спрыяючы палепшанню эканамічнага дабрабыту і культурнаму росквіту Беларускага народу да ўзмацненьня мірнага супрацоўніцтва паміж народамі Беларусі, Злучаных Штатаў Амерыкі і Канады.

Кліўленд, Агаё, ЗША
Нядзеля, 2 верасьня 1990 году.

ПРЫВІТАНЬНЕ АД ПРЭЗІДЭНТА БУША 19-й сустрэчы беларусаў

Паўночнай Амерыкі
ў Кліўлендзе

Белы Дом

28 ЖНІЎНЯ 1990 г.

Я з прыемнасьцю перадаю свае найяшчэйшыя прывітаньні ўсім, хто прыбыў на 19-ю Сустрэчу Беларусаў Паўночнай Амерыкі. Я асабліва вітаю нашых гасьцей з Савецкага Саюзу.

На працягу апошняга году, у часе якога адважныя мужчыны й жанчыны распалілі агні свабоды па цэлай Усходняй Эўропе, мы сталіся сьведкамі адноўленага ўзьдому этнічнай годнасьці і культурнай самасьведомасьці як у гэтым рэгіёне сьвету, гэтак і ў Паўночнай Амерыцы. Злучаныя Штаты — гэта нацыя імігрантаў, і мы падзяляем моцнае адчуваньне роднасьці з народамі краёў нашага паходжання. Гэтак, мы з горадасцю перахоўваем шмат розных звычаяў і традыцыяў, за якіх складаецца такая вялікая частка нашае культурнае спадчыны.

Ушаноўваючы ўнікальную спадчыну Беларускага народу і шматлікія выпадкі ўкладу, зробленага Беларусамі, у Злучаныя Штаты і Канаду, гэтая Сустрэча таксама падкрэсьлівае наша пачуцьцё прыязні да тых, хто жыве на нашых айчынных землях. Народ Беларусі імкнучца будаваць там, дзе камунізм будаваў, і я далучаюся да вашае ўрачыстасьці, якая адзначае ягонае адноўленьне спадзяваньні на будучыню...

ДЖОРДЖ БУШ.

«Жывіца» ў Амерыцы.

«Наз слова», № 8, 1990

3 гаворкі Мсціслаўшчыны

Аблапавушыць. Падмануць і абабраць. А таго аблапавушылі, што рызівон і думыць нічога ня хочыць.

Абначаванца. Заначавец. Ты кошку выкінь вон, ато абначуіцца ў хаці і пой-дзіць ночы лазіць усюды.

Абскробкі. Абскрэбеныя рэшткі. Апскробкі нада ўскінуць на воз, падж жэрдзь увяжуцца, двору зывязеш.

Абслухацца. Успрыняць не так, як прагучала. Каб раз, можа б апслухуўся, ато а-я-яй, мне разоў пяць пыкы-залыся, што ў том баку цялёнык мі-кыць.

Абстоліваць. Насцілаць столь. Нада ўсё кругом абстоліваць, і абця хаты, і сенцы, і на кледь, я думью, хваціць до-стык.

Абстоліць. Наслаць столь. Хаты я паспею апстоліць, а кледь ніхай так зімуць, ды вясны астаніцца.

Абсуд. Абгавор. Доўга ў іх апсуд цягнуўся, па костычых Тоньку рызь-біраі.

Агламаздзіць. Задурыць, зачмурыць. Аглымаздзіў ты мне гылаву, я ўжо ня помню, айдзе тэя ключы лажыла.

Адкарстваваць. Напакутавацца. Што намучыліся Прося, пакуля яе бог прыбраў, што аткарствывала, адна я толька знаю.

Аднаверна. Сумленна. Водз за тоя хвалоу, што так аднаверна здзелюў, ні падвёў.

Акапіроўшчык. Той, хто дапамагае абжывацца. Ім нада харошый акіпіроўшчык, каб было за што зычпіцца.

Ататурыванне. Суцішанне. Ня дужа яны пынмаюць тваё ататурывання.

Атрумзаць. Адплакаць. І столька ён атрумзаў пы цітрадкі, а ніхай ба йна згзрела!

Атрыг. Успамін; вяртанне. Як пашоў у сорык первым, худзь ба якей атрыг быў, ні слуху ні духу ні пры аднаго. Ніхай ім атрыгу ня будзіць, такім харо-шым.

Ачумачыванне. Адурманьванне, затлумліванне. Кажный дзень адно і тоя, тлум і тлум, хваціла з мяне ачумачывання.

Басаторыя. Басата. Некыму найціц-ца ды хырашэнька пыгыняць ету бы-саторію.

Безлюдзь. Нягоднік. Ён безлюдзь і

іна тыкая самая, ікраз пара пыдыбра-лыся.

Брынданне. Бязмэтнае блуканне. Думью, што доўга твайго брындын-ня цярэць ня будуць, папруць ны рабо-ту.

Веразуб. Чалавек з рэдкімі зубамі. Эта віразуб гырадзкей пашоў, быў у тысыях у Полькіных.

Верхнікі. Нагавіцы. Верхнікі твае ны шасту нат печу висяць, глядзі, ці яны троху прасохлі.

Возка. Адзін прывоз. Я ж яму зы кажню возку рублей трішчыць, два-чыць пяць, а меншы ні дывала.

Вытрасацца. Выбаўляцца. Так-етык вытрасіліся з нішчасціў, дужа ім труд-на прыхадзіліся ў жыцці.

Гамурліва. Ганарыста, капрызна. Так гамурліва рызгыварівыць, што дайжа ні паходжа ну Кулініныга сына.

Глыбленне. Капрыз, надзіманне. Ду-жа гадкыя дзяўчонка із яе гріблі-ннм, усёгда грыбы (губы. — Г. Ю.) руспучеішы ходзіць.

Дападбіраць. Атрымаць непрям-ныя вынікі пры працяглым выбіран-ні. Дыпадбіраў нявесту, кусаіць сам сабе за локці, ды позна цяперіцка кусаць.

Даразумаць. Вучыць. Трудна ду-рузумаць, калі гылава пустая.

Дахваліненне. Выхваленне. Калі чы-лавек шкарпэт, дык у яго дыхвылі-ня нямерныя.

Загражанняк. Той, хто пагражае. Я б так турнула етыга зыгрыжан-ніка, што ён ні знаў ба, як ляцець.

Задзядзелы. Пасталелы. Зыдзядзе-ля хлопцы, ім пат трішчыць, цігаюцца, як бугаі.

Заключэнец. Арыштант. Гыварілі, некуды піргынялі, дык адзін зуклю-чціць уцёк.

Закумечывацца. Затлумлівацца. Ні пайду я туды зукумечывацца, ніхай яны адны дурюцца.

Захлёпістасць. Шпаркая невыразная гаворка. Вот ач чаго тыкая захлё-пістысь пулуцайца, турлычыць нешта і турлычыць.

Каверчаный. Пакручаны. Каверч-ныя дзёрва, ні цісаць, ні стругаць рубанкым, зыдзіраіцца і большы нічога.

Калдыкаць. Ісці нязграбна, кульгаю-чы. У погірб калдыкала, калдыкала, шаг ступіць трудна, чужь дыйшла.

Капак. Куча. Ладный кыпак быра-коў насыпылі, нада лыцнаць пірязець біз дажджу.

Кляіць. Праклён. Ныўряд, ці пір-я-слухыцца вы Матруніна кляіць, іна як зыкладзец — ні ны адзін час.

Лапун. Той, хто хапае, лапае. Ах ты, лапун нішчасный, а пу руках ці хочыш?

Маздачыцца. Няўмела араць. Мыз-дачыўся часы трі, троху ускывіраў, зь яго такей пыханнік.

Маненнік. Той, хто падзывае (жы-вёлу, птушку). Ці так жа моноць, такога маненніка куры ні паслухуюць.

Набегань. Нарадзіць без шлюбу. Усё круцілася, верцелася, места ні было, пакуля льялку сабе набегыла.

Наклібіць. Нагаварыць, наплявуз-гаць. Хто ёй наклібіў пры Навума, мы ні знаім, ну толька нехта ладна пыстыраўся.

Падбаярванне. Падбухторванне. Яму сымому бокым вылізаць ета пыдыбярвання, нада нупускаць чуж ну людзей.

Паджываць. Пражываць, жыць. Яму німала гадоў, паджываіць пыдзб дзі-вэный дзісатык.

Пасуміцца. Пасаромецца. Пусуміў-ся к Вуліціным ішчы, успомніў, як у го-рад лазіў.

Рабуля. Жанчына з рабым тварам. Пупаў сабе нейкую рябулю, відзілі, у горыдзі з ёю прыхаджывуўся.

Сатаненне. Падзуджанне, падбух-торванне. Нылаіць нада зы сятанення, нашто йта людзей зваджывыць сварі-ца.

Тахнуцца. Ударыцца. Нэўзіныч тах-нуўся керпка, ета хырашо, ні пупаў гылавою ны карення.

Уклубіць. Пераканаць, увесці ў ву-шы. Кылі свае гылавы ны плічах німа дык што хочыш можна ўклубіць.

Хачэнь. Жаданне. Твой хачэнь ня дужа каму важын, нада сена прыбраць, а горыд пыдаждзець.

Чапнуцца. Моцна ўдарыцца. Чаго яму было лезць на тую ёлку, чапніўся ап карення — і ня жыў.

Георгій ЮРЧАНКА.

«ЛІТВА! МАЯ АЙЧЫНА!..»

Словы, якімі цяпер карыстаемся, ішлі да нас праз чараду глупных стагоддзяў гісторыі. Нездзе там, у глыбокай смуге часу, хаваюцца іх вытокі, а ўнутраныя значэнні, часам шматкроць перайначаныя, зберагаюць неспазнання яшчэ адбіткі рэальных падзей даўно мінулае пары. Вось жа й звыклы для нас назоў «Літва» ў сапраўднасці вельмі таемны. Дасюль ён хавае загадкі свайго гістарычнага шляху.

Цяпер, пэўна, кожны, пачуўшы слова «Літва», атаясамляе яго з Літоўскай рэспублікай, з зямлёю, на якой жывуць літоўцы — сваякі латышоў, балты па паходжанні. Гэта і «Літоўская» гісторыя, культура ды мова ў грамадскай свядомасці ўспрымаюцца як гісторыя, культура і мова сучаснай Літвы. Але чаму ж тады раней, нават якім стагоддзем таму, яны разумеліся зусім інакш? Прыкладам, беларускі пісьменнік В. Дунін-Марцінкевіч «Літвою» лічыў Менск, у якім тады жыў, — сучасную сталіцу Беларусі. Беларуская паэза У. Сыракомлю сучаснікі называлі «літоўскім лірнікам», і іншы вядомы беларускі пісьменнік А. Вяртыга-Дарэўскі, што нарадзіўся на Лепельшчыне і жыў у Віцебску, пісаў у сваім творы: «Літва — родна зямелька». Дарэчы, і верш ягоны з красамоўнаю назваю «Ліцві-

нам, што запісаліся ў мой «Альбом» на развітанне» (1858 г.) быў адрасаваны малядым беларускім літаратарам. У ім, паміж іншага, аўтар усклікаў: «Чый то голас? Гэта словы нашы, браценькі-літоўцы!» Ды ўрэшце й вялікі А. Міцкевіч, народжаны і ўзгадаваны Наваградскай зямлёю, звяртаўся да Беларусі ў слаўным «Пане Тадэвушы» са словамі: «Літва! Мая айчына!»

Падобныя прыклады няцяжка множыць і множыць. Але й з прывеззеных бачна, што ў XIX стагоддзі словы «Літва», «ліцвін» ужываліся як саманазоў беларусаў. Гэта называлі нас тады й суседзі. Ад украінцаў у дачыненні да беларуса можна было пачуць: «Хіба лихо озме литвина, щоб він не дзекнув!» (тут, дарэчы, адзначана характэрная асаблівасць нашае мовы — дзеканне). Жыхары Курскай ды Арлоўскай вобласцей Расіі называлі беларусаў «лішвінамі» ажно да другой сусветнай вайны. А на Беларусі і цяпер у адрас беларуса гучыць жартоўнае выслоўе: «Як сыр не закуска, так ліцвін — не чалавек».

Разумею здзіўленне і збянтэжанае недасведчанага чытача: чым жа тады была цяперашняя Літва, як яна называлася? А яна мела зусім іншы назоў. Яшчэ ў XIX ста-

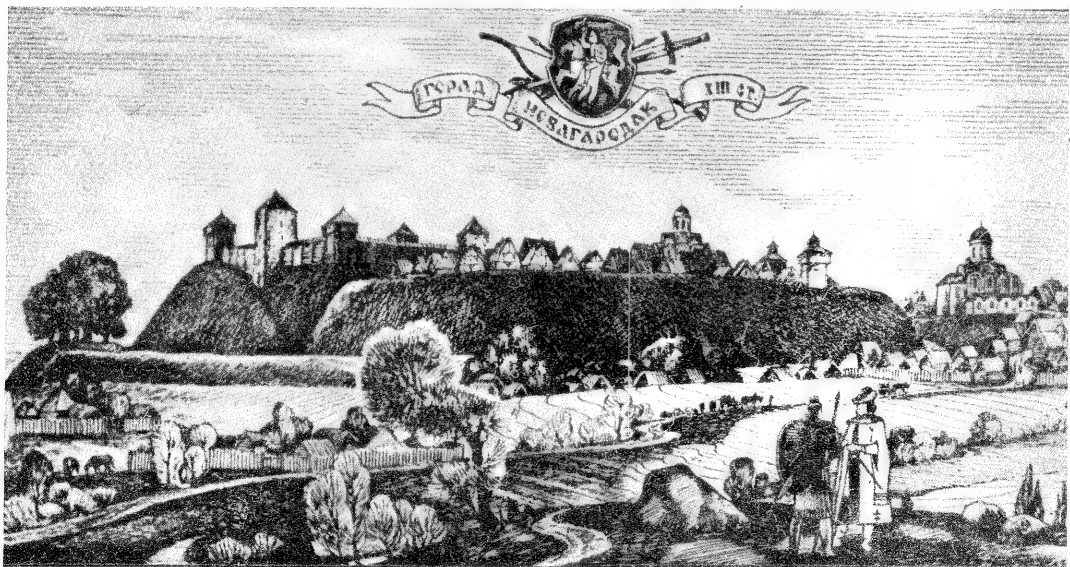
годдзі і нават на пачатку XX стагоддзя тэрыторыя цяперашняй Літвы, блізка да абсягаў Літоўскай рэспублікі міжваеннага часу (1920—1939 гг.) найчасцей звалася сваім спрадвечным назовам — Жамойць (Жмудзь), а літоўская мова — жамойцкай (жмудскай). Пра тое можна сабраць нямала сведчанняў, напрыклад, у апублікаваных матэрыялах паўстання 1863 года.

Такім чынам, яшчэ ў зусім недалёкім мінулым Беларусь, асабліва яе заходнія ды цэнтральная частка, захоўвала назоў Літва. І нават прадстаўнікі афіцыйных уладаў Расійскай імперыі, якія мелі на мзе сцвярджальцаў у нашым краі «исконную Россию», разглядалі Віленскую, Гродзенскую ды Менскую губерні, а таксама Беластоцкую, як «Літоўскі край». Гэта і раней, скажам адразу па раздзелах Рэчы Паспалітай, абсягі заходняй Беларусі ўваходзілі ў новаствораную «Літоўскую губерню», а затым — «Літоўскае генерал-губернатарства».

Нават царскія ўлады пакідалі этнічна беларускім адміністрацыйна-тэрытарыяльным утварэнням назоў «Літва». Няўжо выпадкова? Не. Калі звярнуцца да сроднявечных дакументаў, дык лёгка пераканацца, што па традыцыі, глыбокай гістарычнай традыцыі.

У XV — XVII стагоддзях — часе існавання магутнае сўрапейскае дзяржавы Вялікага княства Літоўскага, а ў ёй беларусаў як самастойнага народа — бадай усе дакументы фіксавалі найчасцей кароткую форму наймення гэтага гаспадарства — Літва. У якасці палітоніма, г. зн. дзяржаўна-палітычнага азначэння, слова Літва замацоўвалася нават за паўночнымі ды ўсходнімі землямі Беларусі, якія мелі ўжо і сваю этнічную назву «Белая Русь». Напрыклад, сакратар караля Сцяпана Батуры Р. Гейдэнштэйна пісаў, што маскоўскі цар Іван Жалдыві ў 1563 годзе пайшоў вайною «на Літву пад Полацк». А храніст М. Стрыйкоўскі, апавядаючы пра татарскія наезды на Беларусь, адзначаў, што пасля арды крымскага хана Менглі-Гірэя «ў Менску ды іншых літоўскіх местах» пачалася пошасць. У Масквіі таго часу палонных беларусаў — незалежна ад месца захопу — інакш як «літоўскім палонам» і не называлі.

Ну а як называлі сябе самі жыхары старажытнай Беларусі? Можна прывесці безліч прыкладаў, калі вызначэнне «ліцвін» выкарыстоўвалася беларусамі як саманазоў. Слаўты студэнт з Полацка Францішак Скарына ў Кракаве запісаўся «ліцвінам», бела-

Новагарадок — першая сталіца Вялікага княства Літоўскага — у другой палове XIII стагоддзя.

Малюнак Віктара Сташчанюка.

рускі гуманіст XVI стагоддзя М. Цішкевіч (аўтар трактату «Пра норавы татару, літвіну і маскавіян») скрозь падпісваўся «Міхаланом Літвінам», а простыя сяляне ды мяшчане, захопленыя царскімі войскамі, называлі сябе ў Маскве «літоўскімі пашаннімі людзьмі розных гараводу беларускімі». Паасобку ж кожны мог запісацца, як «літвін беларусец Ашмянскага павету», «літвінка беларуска Мсціслаўскага павету» і г. д. «Сваю зямлю» палонныя беларускія шляхцічы таксама адназначна называлі «Літвой». І нават Апанас Філіповіч, гэты апантанны барацьбіт за адыход Беларусі «пад высокую руку» праслаўнага маскоўскага цара, у 1667 годзе месцазнаходжанне Купяціцкага манастыра, адкуль пісаў, лічыў «Літвой», а той жа быў — «міля ад Пінска».

Ды самае цікавае, што і беларускую мову — дзяржаўную мову Вялікага княства Літоўскага — у тых стагоддзях называлі «літоўскай». Яшчэ чэшскі тэолаг і рэфарматар Еранім Пражскі, пабывшы пры Вітаўце місіянерам у Княстве, пісаў, што ў гэтай дзяржаве «мова народу ёсць славянская», але па назве гаспадарства «Літва» і яе называлі літоўскай. Пра гэта сведчыць, у прыватнасці, выпадак, апісаны ў Актах Маскоўскай дзяржавы (запіс за 1618 год): «...выехалі з вёскі чалавек з пяцнаццаці, а на іх магеркі літоўскія, і пачалі гаварыць палітоўску: не ўйкайце-дзе!». Або іншы прыклад. Беларускі асветнік Лаўрэн Зізані ў 1626

годзе напісаў праслаўны «Катэхізіс» для Расіі (на заказ патрыярха) і гэтак патлумачыў у ім назву самога твору: «по-литовску это оглашение, руским же языком нарицается беседование». А праз год сам маскоўскі цар пытаўся ў яго «По литовскому языку как вы говорите «собрать»?», на што асветнік адказаў: «Тожде и по литовскому языку «собрать».

Як урадавая мова магутнай калісцы Літвы — Вялікага княства Літоўскага, беларуская мова яшчэ і ў XVIII стагоддзі, нягледзячы на інтэнсіўную паланізацыю краю, і на Захадзе — для Польшчы, і на Усходзе — для Расійскай імперыі, — заставалася «літоўскай». Адданы новай уладам Каярыне II праслаўны ўладка В. Садкоўскі востра як пагражаў беларускім сялянам за іх мову на слуджкім епархіяльным саборы: «Я вас скороню, знішчу, штоб і языка не было вашого проклятого литовского і вас самих; я вас у зсылкі парасцялю альбо ў салдаты паадцяю, а сваіх з-за кардону пановажу!».

Прыведзеных прыкладаў, здаецца, дастаткова, каб пераканацца, што словы «Літва», «літвін», «літоўскі» далёка не чужыя цяперашняй Беларусі. Быў час, калі беларусы самі сябе ўсведмлялі і называлі літвінамі, а сваю бацькоўскую зямлю — Літвой. Дык калі і як гісторыя дала нам гэтае найменне? І што стала за гэтым словам для нашых далёкіх продкаў?

Паспрабуем цяпер прасла-

чыць шлях «Літвы» ад пачатку.

Упершыню назоў гэты быў зафіксаваны пад 1009 годам Кведлінбургскімі аналамі — адным з найбольш значных гістарычных твораў раннесярэднявечнай Еўропы, у якім падзеі запісваліся па гадах, — у форме «Літаве». З тэксту аналаў вынікае, што Літва знаходзілася нельзе на сумежжы з Руссю. З усходнеславянскіх крыніц першым пра гэты народ узгадаў Лаўрэнцэўскі летапіс, калі паведамляў пра паходы на Літву кіеўскага князя Яраслава Мудрага ў 1040 і 1044 гадах.

Як сведчаць летапісы, у XII стагоддзі плямёны, што насілі Старажытную Літву, залежалі ад Полацка і плацілі яму даніну. Далей Кіеў падначаліў толькі частку іхнай зямлі. Літва вызначалася вольнай актыўнасцю: крыніцы паведамляюць пра шматлікія сумесныя паходы палачанаў і «літвы» на Смаленск, Пскоў, Ноўгарад. Пры пагrobe Полацка прапусцаў літоўскія дружныны праз сваю тэрыторыю. І толькі ў XIII стагоддзі паміж Полацкім княствам і Літвой дайшло да якіх-каліх канфліктаў. Віцебскія, менскія і турава-пінскія князі таксама скарыстоўвалі ваенныя патаўныя Літвы ў ітарасках сваёй палітыкі, наймалі літоўскія войскі для сваіх паходаў.

Аднак дзе ж канкрэтна знаходзіліся плямёны Старажытны Літвы? Якія яны паходжання? Летапісы не даюць простага адказу на гэтыя важныя для разумення гісторыі

ўтварэння Вялікага княства літвінаў.

Сучасныя літоўскія даследчыкі здаўна лакалізуюць летапісную Літву ў межах Аўкштоты — усходняй, як яны лічаць, часткі цяперашняй Літвы. Яны сцвярджаюць, што ўзгоркі ды лагчыны Аўкштоты і сталіся калыскаю старажытнай літоўскай дзяржаўнасці, а далей ўтварэнне Вялікага княства Літоўскага ішло шляхам заваявання славянскіх земляў балцкай (для іх гэта бясспрэчна) Літвой. І нарэшце, з этнічнага пункту гледжання, княства складалася, паводле Г. Лаўмяньскага, «з двух непрыяжных сабе элементаў — панавальнага літоўскага ды пакананага рускага».

Вось такія паступалы, нягледзячы на іх відоную хісткасць і надзів слабую абгрунтаванасць, ужо не першыя дзесяцігоддзі задавальняюць і ўсю савецкую афіцыйную гістарыяграфію. Насуперак гэтым заімшым стэрэатыпам адважымся пайсці беларускі гісторык М. Ермаловіч. Скрупулёзна прааналізаваўшы тэксты летапісаў ды тапаніміку, ён пераканаўча паказаў, што ў XII — XIII стагоддзях Літва знаходзілася не ў Аўкштоты, а на тэрыторыі цяперашняй Беларусі, у басейне Верхняга Нёмана. На поўначы па Берэзіне яна межавала з Полацкім княствам, на ўсходзе — з Менскім, на поўдні мяжа яе праходзіла па рацэ Шчары, а на захадзе — па рэках Мышанка і Вадаўка, якія аддзялялі Літву ад явягаў.

(Заканчэнне ў наступным нумары).

З НАШАГА ЖЫЦЦЯ

Заканчэнне. Пачатак на 5-й стар.

У іх адна мэта — болей зёрнаў кінуць у сагрэтую сонцам раллю.

У такі час кожная новая сіла, кожная свежая, нястомная рука надта патрэбна. А наша грамадзяства не прывыкла да гэтага. Не прывыкла яно разам ставіцца да агульнай працы, кінуць згубныя адвечныя сон, не разумею яны якой вагі грамадскай павіннасці. А без такога разумення не можа трыцца ніякая жывая справа. Хіба мала ў нас свядомых беларусаў — такіх, што маглі б стацца карыснымі сябрамі народнымі, — садзіць па глухих куток Беларусі? Ці кожны з іх робіць сваю работу? Ці ўсе трымаюцца разам? Трэба на гэта шчыра адказаць, што не! І вост гэты шмат затрымлівае справу падняцця нацыянальнай беларускай свядомасці. Толькі ў еднасці — сіла, і калі мы хочам зрабіцца

сілай, то трэба нам моцна трымацца адзін аднаго.

Беларускае жыццё ў нашым часе выяўляецца ў культурна-нацыянальнай рабоце ў шырокіх масах, а гэта работа выдзяцца галоўным чынам пашырэннем выданняў народных.

Вось жа на гэтую ніву і павінны выходзіць усе нашы працаўнікі. Даць можнасць беларусу чытаць усё патрэбнае яму ў роднай мове — задачка часу. А каб мець гэтую можнасць, трэба шмат працы палажыць пры нашых слабых сілах. Дый ці можна нават гэта зрабіць без падмогі грамадзяства?

Кожны, хто пачувае сябе шчырым беларусам, павінен даць і сваю лепту на справу народную. Кожны паасобку і ўсе разам павінны мы падпіраць толькі што наладжаную работу. Падтрыманнем выданняў

беларускіх зробім мы гэта.

Дзеля гэтага і ўсе сілы свае прыкладзем да гэтага. Няхай усяды, дзе чутона жывая мова беларуская, пачынам мы і друкаваныя слова беларускае. Няхай беларускія кніжкі і часопісы можна будзе пабачыць у кожнай нашай вёсцы — і тады кожны беларус пазнае, што ён ёсць. Гэты час можа кожны грамадзянін на крок прыблізіць, прыдаўшы свядомай Беларусі нічч аднаго новага чытача. Бо справа свядомасці нацыянальнай, свядомасці правую чалавека пашыраецца пашырэннем нацыянальнай прэсы.

Перад гэтым Новым Годам схіліма галовы ў свядомасці святасці нашай справы. Забудзьма адвечны наш сон, станьма разам да працы. І мы будзем шчаслівыя, што на сваіх слабых плячах вынеслі справу вялікага народу.

Сяргей ГРАХОЎСКИ

Антаніна ХАТЭНКА

СЛОВА

Я пакараны адзінотай
На схіле доўгага жыцця,
Пакутую заўсёды ўпятай
І цешуся да забыцця
Туманным золкам вераснёвым
І развітанням журавой,
У сэрцы зберажоным словам,
Даўно пазбаўленым правоў,
Адроджаным і незабытым,
Закрэсленым і зноў жывым,
Прастрэленым, ды не забітым,—
Адвечным родзічам маім.
Яно навекі застанеца
Жывым звяночкам у траве
І ў свеце рэхам адзавецца,
Што Беларусь яшчэ жыве.

Ірына БАГДАНОВІЧ

ПЕРШАДРУКІ

«Да совершен будет человек божий
и на всяко дело добро уготован,
яко святыи апостол Павел пишет».
Францыск СКАРЫНА.
Перадсьлоўе в Псалтырь.

Сьвято таемнае — з глыбінь,
Хоць навакол пануе цемра
І шлях — шыпына ды палы —
Нашчадкам старадаўніх нейрай.
Але сьвято, як валадар,
Ідзе з балонак першадрукаў,
На іх Скарына выкладаў
Для людства люблага навуку:
Каб кожны божы чалавек
Быў дасканалым у айчыне,
Каб гадаваўся не на зьдзек —
Для справы ўсякай дабрачыннай.
Сьвято таемнае — з глыбінь.
Старонкі кніг раскрытых — крылы.
Каб мы і сёння не забылі
Сэнс заветаў тых. Амінь.

Зямля-зямелька... Сьвята сямейка.
Мая надзея. Нясу нядзельна
Гаючы зёлкі.
Малюся Сонцу, чырвону золку.
...Сьвятыя вязні сваёй радзімы.
Душа не гасне. Зямля не стыне.
Мае турботы. Мае трывогі...
Пчаліне — соты. А мне дарога.
Іду шляхамі між неба й долу.
У светлым храме маю я долі
Майму народу, маёй Айчыне.
Жывому роду не сталець, не згінуць.
Бялюць косці — зямля мудрэ.
Гадуе Космас жыццёва дрэва.
Сусвет гукае да чыстых зорак.
Зямля трымае. Дзіця гаворыць.
...Сын чалавечы, зямны, нябесны.
Любае вечнасьць матулі песню.

Віктар ШНІП

БАЛАДА ВЯРТАННЯ

Уладзіміру Караткевічу

Ідуць вандроўнікі па Русі Белай,
Вяртаюцца да родных курганой.
Над імі птушка белая ляцела,
Разбілася аб хмары груганой.
Вандроўнікі знямоглыя, худыя,
Ды з верай у Айчыну у грудзях.
Галодны воўк услед за імі вые
І вецер носіць па Айчыне жаж.
І абгарэлыя маўчаць званіцы
І роднай мовы не чуваць зусім.
Віном, крывёй гандлююць чужаніцы,
І па зямлі паўзе атрутны дым.
Самотныя, гаротныя хаціны,
Дурной травой парослыя палі.
Няўжо дамо, каб згінула Айчына?!
Няўжо мы горш за была — на зямлі?!
І узнялі вандроўнікі штандары
І ўспомнілі і годнасць, і свой род.
І груганой прыцішыліся хмары,
Калі народ адчуў, што ён — Народ.
І смелыя пайшлі адной дарогай
Да волі, да забытых курганой.
На Белай Русі нельга жыць без Бога,
Без мовы і за долю ваяроў.
І Ён ішоў наперадзе, і Хамы
У твар кідалі ўпятай глыжы,
І клікалі спакусліва у крамы,
І распіналі ў думках на крыжы.

Змітро БУРАК

БЕЛАРУСКАЯ МОВА

Беларуская мова, я іду да цябе
Праз дрымучы свой бор
У верасовай журбе,
У пахучым чаборы,
Незвычайным птушным хоры.
Я іду праз свой сорам і гнеў,
Праз нявер'е людзей.
Я ад слоў тваіх
Стаў багацей, расквітнеў,
Не спынюся ў хадзе!
Слуцкі раён,
в. Гацук.

Галіна ТРУСЕВІЧ

РОДНАЯ МОВА МАЯ...

Родная мова мая,
Ты спяваеш вуснамі бабулі, —
Мова нашай зямлі,
Па якой хадзіў мой прадзед.
Чую песню тваю,
Калі рана ўстаю,
Калі золкам кароў выганяю,
Калі кветкай усміхаюся маю.
Пяшчотна ты льешыся ў хвалях —
Узорах, сатканых кроснамі,
Васількамі ўзіраешся ў далі,
Абмываеш мне ногі росамі.

Слуцкі раён,
в. Гацук.

Наташа БЕРАСТАВА

МОЙ ЛЮБЫ КРАЙ

Мой любы край, цябе я сэрцам чую
У птушынай песні, ў звоне ручаін,
у пошуме зялёнае лістоў
І у напева жартаўніц-жанчын.
Мой любы край, цябе я сэрцам бачу
У майскай белай квецені садоў,
У чыстым небе, у жытнёвым полі,
І ў пяшчоце мірных галубоў.

Мой любы край, цябе я так маюю:
Зялёнай фарбай — летнія лугі,
Блакітнай — хвалі возера ляснаго
І жоўтай — хуткай рэчкі берагі.
Мой любы край, табою ганаруся —
Абшарам роднай сэрцу Беларусі.

г. Мінск, СШ № 71.

Людміла БАГДАНЕЦ

СПЯВАЕ ДАНЧЫК

Мы гутарку спынілі на паўслове,
І тата пакруціў бялявы вус:
На мілагучнай беларускай мове
Спяваў амерыканскі беларус.
Нібы жаўрук над зарунелым полем,
Адолеўшы ў вясну нялёгкай шлях,
Спяваў так чыста, мякка, што міжволі
Заслухаліся людзі і зямля.
Спявай, Багдан, спявай, далёкі браце,
І ведай, што ад голасу твайго
Святочна і прыгожа стала ў хаце,
І вольна, як рацэ без берагоў.
Хай абмінуць цябе ў жыцці няўдачы,
Хай лёс твой не маркоціцца ў журбе.
За мову і за голас твой юначы,
За песні шчыра дзякуем табе.

вучаніца 8-га класа
Палескай СШ
Лунінецкага раёну.

Наташа ГРЫНЦЭВІЧ

ПОМНІЦЬ БУДУ...

Радзіма мая, як цябе я люблю!
Ніколі нідзе не забуду.
І родную вёску, і хату сваю
Вечна я помніць буду.
Помніць я буду лугі і палі,
Узгоркі, лясы і азёры.
Як не адзін чалавек на зямлі,
Ты шмат перанесла гора.
Многім багата старонка мая —
Песнямі, славаю,
Нетрамі, сонцам.
Для нас, Беларусь, ты — адна сям'я.
Мы ўсе — твае абаронцы!

Дзятлаўскі раён,
в. Лявонавічы.

Палборку падрыхтаваў да друку Мікола ЧАРНЯЎСКІ.

ВІНШУЕМ З УЗНАГАРОДАЮ МЕДАЛЁМ ФРАНЦІШКА СКАРЫНЫ

Вярхоўны Савет БССР узнагародзіў медалямі Францішка Скарыны спадароў Льва Шакуна, Івана Шамкіна, Віктара Шматава. Рэспубліканская Рада Таварыства Беларускай Мовы імя Францішка Скарыны і рэдакцыя «Нашага слова» шчыра вінуе спадароў з высокай узнагародаю.

ДАВАЙЦЕ ДАПАМОЖАМ

Не так даўно ў рэдакцыю «Нашага Слова» і ў Рэспубліканскую Рату Таварыства Беларускай Мовы імя Францішка Скарыны прыйшоў ліст з Беластоку. Рэдакцыя што-тыднёвіка «Ніва», які выпускаюць беларусы Беластоцкіяны, кліча ўсіх нас на дапамогу.

«Ад імя рэдакцыйнага калектыву вяртаюцца да Вас з просьбай дапамагчы нашаму тыднёвіку вярнуцца на беларускі чытацкі рынак.

Летам 1988 г. было дазволена падпіска на «Ніву» у БССР і прадаваць яе там у кіёсках. На працягу паўтара года з'явілася ў нас больш 2 тысячы новых чытачоў. З лістоў, якія сталі прыходзіць з Беластоку, вынікала, што наш часопіс сустракаецца з прыхільнасцю з іх боку.

Пачынаючы ад і красавіка 1990 г. «Ніва», не па нашай віне, зноў не трапляе на Беларусь. Экспарт усіх польскіх выданняў быў устрыманы фірмай «Агс Ропана» у сувязі з ўзростам цен у Польшчы. Савецкай фірме «Міжнародная кніга» былі прапанаваны новыя ценнікі. Да сёняшняга дня справа падпіскі яшчэ не вырашана. У «Агс

Ропана» інфармуюць, што «Міжнародная кніга» не дае загаду. Нам вядома, што «Ніва» не ўключана ў каталог замежных выданняў, на якія можна падпіскацца ў Беларусі на 1991 г. Дайшлі да нас чуткі, што «Саюздрук» вяртае падпісчыкам «Нівы» грошы за 1990 г. з прыпільскай «газета закрыта с 1 апреля».

Зараз наш тыднёвік выдаецца Галоўным праўленнем Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Беластоку, якое можа стаць партнёрам «Саюздруку» ці іншай фірме, якая магла б заняцца распаўсюджваннем «Нівы» ў Беларусі. Калі б наладзіць непасрэднае супрацоўніцтва Мінска і Беластока, а адкінуць пасрэдніцтва фірмаў з Варшавы і Масквы, тады напэўна панізіўся б кошт падпіскі і выдатна скараціўся б тэрмін пастаўкі газеты.

У такой сітуацыі просім сардэчна Вас зацікавіцца нашай сітуацыяй і, калі гэта магчыма, дапамагчы нам устанавіць кантакт з «Саюздрукам»: ці падобнай установай.

З пашанай
Галоўны рэдактар
Віталь Луба».

АБ'ЯВА

Дом адпачынку «Жураўлік» (Мядзельскі раён, узбярэжжа возера Нарач) прыме на працу:

1. Баяніста-акампаніятара.
2. Культарганізатара, які грае на скрыпцы.
3. Культарганізатара, які грае на цымбалах.

Абавязковая ўмова — валоданне беларускаю моваю.

Звяртацца да намесніка дырэктара дома адпачынку Юрася Малахоўскага або ў рэдакцыю «Нашага слова».

ПАПРАўКА

У жывёньскім нумары «Нашага слова» ў спісе ахвяраванняў на справу ТБМ дапушчана памылка. Замест слоў «Кафедра беларускай мовы фінфака БДУ — 100 рублёў» трэба чытаць «Кафедра беларускай літаратуры БДУ — 100 рублёў».

ДАРАГІЯ СЯБРЫ!

Паведамляем, што Таварыства Беларускай Мовы імя Францішка Скарыны дзеля ажыццяўлення мэтаў, вызначаных Статутам ТБМ па адраджэнні беларускага слова, прымае ахвяраванні ад прадпрыемстваў, устаноў, арганізацый і прыватных асобаў як на Беларусі, так і ў СССР і за мяжой.

Наш цэнтральны рахунак 700510 у Белжылсацбанку.

Валютны рахунак 000700704 ў Знешгандальбанку СССР.

Рэспубліканская Рада ТБМ імя Францішка Скарыны дзякуе ахвяравальнікам.

Па ініцыятыве сяброў Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны сярод супрацоўнікаў Інстытута фізікі АН БССР праведзены збор сродкаў, якія пералічаны на рахунак 700510 у Беларускай рэспубліканскай Жылсацбанку.

У. Паўловіч — 10 руб.
А. Панявіна — 10 руб.
Л. Балочка — 10 руб.
А. Казбярук — 5 руб.
С. Гапоненка — 10 руб.
Ю. Міхаленка — 5 руб.
В. Бусел — 5 руб.

Г. Малашкевіч — 10 руб.
У. Белы — 10 руб.
Ф. Руткоўскі — 10 руб.
М. Саскевіч — 10 руб.
А. Лазарук — 10 руб.
Г. Пашкевіч — 10 руб.

У часе адной вечарыны, што ладзілі ў Менскай школе № 34 вучні старэйшых класаў, дзейнічаў школьны кірмаш, дзе прадаваліся рэчы, якія дзеці зрабілі сваімі рукамі. Грошы, якія атрымалі навучніцы ад продажу — 52 рублёў, пералічаны на рахунак ТБМ імя Францішка Скарыны. Дзякуй!

Паважаныя чытачы «Нашага слова»!

Паведамляем вам, што з 1991 г. бюлетэнь Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны ўключаны ў Каталог перыядычных выданняў СССР, індэкс 74975. Выпіскаць «Наша слова» можна ў арганізацыях «Саюздруку» або ў любым аддзяленні сувязі СССР. Выходзіць штомесяц, падпісная цана на год — 2 руб. 40 кап.

Выпісвайце і чытайце «Наша слова»! Дасылайце на адрас рэдакцыі лісты, артыкулы і іншыя матэрыялы, звязаныя з адраджэннем беларускай мовы, нацыянальнай культуры і гістарычнай спадчыны.

РЭДАКЦЫЙНАЯ КАЛЕГІЯ:

Рэдактар Ніл Гілевіч.

Сябры калегіі: Янка Брыль, Уладзімір Дамашэвіч, Алесь Камароўскі, Анатоль Клышка, Ігар Ланіцкі, Генадзь Мацур, Зміцер Санько, Мікола Супрановіч, Алесь Траяноўскі, Генадзь Тумаш (нам. рэдактара), Яўген Цумараў, Генадзь Цыхун.

Адказны сакратар Лявон Вашко.

Пры перадрукоўцы матэрыялаў рабіце спасылку на «Наша слова»

Рэдакцыя не рэагнэе рукапісаў і назад не вяртае.